

**DRUGI I TREĆI PERIODIČNI IZVJEŠTAJ
O PROVEDBI KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM U BOSNI I
HERCEGOVINI**

**Po članu 35.
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom**

Februar 2020. godine

SADRŽAJ:

SKRAĆENICE	3
UVOD	4
A. OPĆA NAČELA I OBAVEZE (ČLANOVI OD 1. DO 4)	4
B. KONKRETNA PRAVA (ČLANOVI OD 5. DO 30)	7
Član 5. <i>Jednakost i zabrana diskriminacije</i>	7
Član 6. <i>Žene s invaliditetom</i>	8
Član 7. <i>Djeca s invaliditetom</i>	10
Član 8. <i>Podizanje svijesti</i>	11
Član 9. <i>Pristupačnost</i>	12
Član 11. <i>Rizične situacije i humanitarne katastrofe</i>	14
Član 12. <i>Jednakost pred zakonom</i>	15
Član 13. <i>Pristup pravosuđu</i>	15
Član 14. <i>Sloboda i sigurnost osobe</i>	16
Član 15. <i>Sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja</i>	17
Član 16. <i>Sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja</i>	18
Član 17. <i>Zaštita integriteta osobe</i>	19
Član 19. <i>Nezavisno življenje i uključenost u zajednicu</i>	20
Član 20. <i>Lična pokretljivost</i>	21
Član 21. <i>Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama</i>	23
Član 23. <i>Poštovanje doma i porodice</i>	24
Član 24. <i>Obrazovanje</i>	24
Član 25. <i>Zdravlje</i>	30
Član 27. <i>Rad i zapošljavanje</i>	31
Član 28. <i>Odgovarajući životni standard i socijalna zaštita</i>	33
Član 29. <i>Učešće u političkom i javnom životu</i>	33
Član 30. <i>Učestvovanje u kulturnom životu, rekreaciji, razonodi i sportu</i>	34
C. KONKRETNE OBAVEZE (ČLANOVI OD 31. DO 33)	34
Član 31. <i>Statistika i prikupljanje statističkih podataka</i>	34
Član 33. <i>Primjena i praćenje primjene Konvencije na nacionalnom nivou</i>	36
D. PRILOZI	36

SKRAĆENICE

BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BDBiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

UVOD

1. Drugi i treći periodični izvještaj o provedbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini informira za period od početka 2013. do kraja 2019. godine. Izvještaj prikazuje ostvareni napredak za izvještajni period i odgovara na preporuke Komiteta iz aprila 2017. godine.

A. OPĆA NAČELA I OBAVEZE (ČLANOVI OD 1. DO 4)

2. Na nivou institucija BiH je usvojen formalni mehanizam konsultacija kroz internetsku platformu eKonsultacije¹, koji je uspostavljen s ciljem uključivanja predstavnika civilnog društva i građana u kreiranje i provedbe javnih politika koje su u nadležnosti institucija BiH, što je u skladu s evropskim standardima i integracijama. Na nivoima entiteta i kantona ne postoji slična platforma za obavezne konsultacije.

3. Nadalje, formalne i neformalne konsultacije također provodi Vijeće za osobe s invaliditetom BiH, a koje je stručno i savjetodavno tijelo Vijeća ministara BiH zaduženo za praćenje prava osoba s invaliditetom u BiH. Rad Vijeća je vrlo transparentan i na sjednice se redovno pozivaju različite organizacije osoba s invaliditetom iz različitih regiona BiH, te se na taj način umrežavaju i provode konsultacije između Vijeća i drugih organizacija. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, zajedno s Vijećem za osobe s invaliditetom BiH, redovno obilježava 3. decembar, Međunarodni dan osoba s invaliditetom, te se na ove skupove pozivaju svi relevantni predstavnici vladinog i nevladinog sektora i međunarodnih organizacija, kako bi se partnerski konsultirali te došli do zaključaka i prijedloga mogućih rješenja u pitanjima od značaja za ovu populaciju.

4. Vlada FBiH je u 2017. godini formirala Interresorno i intersektorsko koordinaciono tijelo Vlade FBiH za praćenje, usmjeravanje i izvještavanje o realizaciji aktivnosti Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH (2016-2021), a koje je sastavljeno od predstavnika relevantnih institucija i dva predstavnika organizacija osoba s invaliditetom.

5. Vlada RS imenovala je Interresorno tijelo Vlade RS² za podršku osobama s invaliditetom sastavljeno od predstavnika ministarstava i predstavnika udruženja osoba s invaliditetom, koje ima osnovnu ulogu kreatora politike i strategije o invalidnosti. Odlukom o dodjeli statusa udruženja od javnog interesa u RS³ utvrđen je status i savezima organizacija osoba s invaliditetom koji su partneri u svim aktivnostima na unapređenju položaja osoba s invaliditetom. Tradicionalne organizacije osoba s invaliditetom i organizacije po tipu invalidnosti proglašene su organizacijama od javnog interesa za RS. Vlada RS je donijela Smjernice za postupanje republičkih organa uprave o učešću javnosti i konsultacijama u izradi zakona⁴ koji uređuje redovne konsultacije koje uključuju i organizacije osoba s invaliditetom. Konsultacije o zakonu se provode u fazi izrade nacрта, s tim da obrađivač zakona može prihvatiti ili odbaciti primjedbe i sugestije na prednacrt zakona uz obrazloženje.

6. Općenito, nadležna ministarstva na svim nivoima vlasti kod donošenja različitih politika, strategija, pravnih akata i izvještaja od interesa za ovu populaciju, od početka njihove izrade i kroz javne konsultacije, uključuju relevantne predstavnike organizacija osoba s invaliditetom po potrebi i dinamici donošenja tih akata.

7. Bitno je pomenuti da u BiH postoje i savezi udruženja osoba s invaliditetom koji su dugogodišnji partneri institucijama, a to su Vijeće organizacija osoba s invaliditetom FBiH (VOOSI FBiH) i Koordinacioni odbor invalidskih organizacija RS (KOOIRS). Oni okupljaju veliki broj udruženja i saveza koji su formirani po vrsti invaliditeta.

8. Nadležna ministarstva izdvajaju, u skladu s budžetskim mogućnostima, značajna finansijska sredstva za podršku organizacijama osoba s invaliditetom⁵ kroz različite grantove i sredstva igara na sreću. S druge strane,

¹ <https://ekonsultacije.gov.ba/>

² Novi saziv ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 88/19) ima zadatak intenzivnije raditi na implementaciji Strategije RS

³ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 100/06, 117/10 i 7/16

⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 123/08

⁵ Pogledati iznose u tabeli u prilogu

organizacije smatraju da su ta sredstva simbolična i nedovoljna za njihovo adekvatno funkcioniranje. Također, određena sredstva se izdvajaju i na nivoima pojedinih lokalnih zajednica, tako da pojedine lokalne zajednice pružaju dobru finansijsku podršku, dok neke zajednice ne izdvajaju ništa.

9. Nadležne institucije generalno smatraju da većina organizacija nemaju dovoljno izgrađene resurse i ne raspolažu s adekvatnim materijalno-tehničkim, prostornim i kadrovskim uslovima za rad. Nizak nivo obrazovne strukture osoba s invaliditetom i mali izbor visokoobrazovanih stručnih kadrova koji su spremni da aktivno učestvuju u radu organizacija dodatno opterećuju stanje.

10. Agencija za ravnopravnost spolova BiH (ARS BiH) i entitetski gender centri kroz svoj rad podržavaju rad organizacija koje okupljaju žene s invaliditetom ili majke djece s invaliditetom. Tako je u 2013. godini iz sredstava programa "FIGAP" podržan Projekt "Majke djece s posebnim potrebama kao ravnopravni građani društva" Udruženja građana "SNAGA" - Mostar, a iz budžeta ARS BiH u 2016. godini Projekt pod nazivom "Žene i djevojčice s invaliditetom imaju pravo na život bez nasilja" Udruženja za unapređenje i kulturu življenja "BONAVENTURA" iz Sarajeva. U Banjoj Luci je 2015. godine održana Prva konferencija žena s invaliditetom u BiH, na inicijativu humanitarne organizacije "Partner" i uz podršku Projekta "TACSO" u BiH, s ciljem osnaživanja žena s invaliditetom, njihovog umrežavanja i informiranja o pomoći koju im mogu pružiti institucije u BiH.

11. Gender centar RS podržao je jedan projekt Organizacije amputiraca "UDAS" pod nazivom "Alternativa žrtve je samostalnost", u okviru kojeg je podržano i promovirano likovno stvaralaštvo umjetnica s invaliditetom i izrađeno i izloženo 38 umjetničkih radova. Također, tokom 2014. godine podržao je i poseban program Specijalne biblioteke za slijepe i slabovidne osobe RS pod nazivom "Od hobija do hljeba".

12. Gender centar FBiH je u 2013. godini, iz sredstava programa "FIGAP", pružio podršku Udruženju oboljelih od poliomijelitisa, povrede mozga i kičmene moždine Srednjobosanskog kantona za realizaciju projekta "Senzomotorička integracija".

13. Također, više nevladinih organizacija su iz različitih donatorskih sredstava realizirale projekte s akcentom na žene i djevojčice s invaliditetom, a to su Ženska mreža BiH, Fondacija "CURE", Udruženje "Žene ženama", Udruženje za civilne inicijative "Glas" - Prozor-Rama i World Vision u BiH u partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS" RS.

14. Trenutno su na snazi "Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH 2016-2021" i "Strategija unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017-2026", dok BDBiH i dalje nema strateški dokument za osobe s invaliditetom.

15. Dokument "Politika u oblasti invalidnosti u BiH"⁶ daje osnovne smjernice jačanja socijalne uključenosti osoba s invaliditetom u BiH. Dokument je utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatan pristup pitanju invalidnosti. BiH nema jedinstven koncept, odnosno zakon za zaštitu osoba s invaliditetom zasnovan na ljudskim pravima, a ove osobe ostvaruju svoja prava na nivoima entiteta, kantona i Brčko distrikta BiH. Također, nije izrađena sveobuhvatna analiza relevantnog zakonodavstva s odredbama Konvencije, ali su urađene pojedine analize.

16. Federalno ministarstvo zdravstva izradilo je dvije analize. Prva analiza "Priručnik za intervencije socijalne inkluzije korisnika usluga mentalnog zdravlja" rađena je 2016. i 2017. godine, a objavljena 2018. godine, u saradnji s Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite u Vladi RS i Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, uz podršku Projekta mentalnog zdravlja u BiH. Dokument obuhvata analizu zakonodavstva u sektoru socijalne politike i sektoru zdravstva, i to za područje cijele BiH, a u odnosu na osiguranje uslova za stvarno socijalno uključivanje kategorija građana kao što su osobe s duševnim smetnjama. Zakonodavstvo je posmatrano kroz prizmu odredbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Pri tome su evidentirane potrebe za izmjenom propisa, ali i definirane potencijalne mjere za programe socijalne inkluzije koji se mogu razvijati, a za koje nema smetnji u važećem pravnom okviru. Opisane su programske aktivnosti koje se mogu uspostavljati u lokalnoj

---

⁶ "Sl. glasnik BiH", br. 76/08

zajednici, s fokusom na oporavak i psihosocijalnu rehabilitaciju osoba s mentalnim poremećajima, date su praktične smjernice uposlenima u socijalnoj zaštiti i zdravstvu za provedbu aktivnosti promjena u zajednici, koje će doprinijeti boljem kvalitetu života ovih osoba, skrećući pažnju na specifičnosti invaliditeta uzrokovanog mentalnim poremećajima.

17. Druga analiza pod naslovom "Standardi za individualnu procjenu osoba s duševnim smetnjama radi pružanja zdravstvenih i socijalnih usluga" rađena je 2017. godine u saradnji s Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, uz podršku Projekta mentalnog zdravlja u BiH, a objavljena je u januaru 2018. godine. Osim analize zakonodavstva u sektoru socijalne politike i sektoru zdravstva, u pogledu uslova za boravak osoba u socijalnim ustanovama, dokument razrađuje kriterije za procjenu mogućnosti funkcioniranja osoba s duševnim smetnjama za život u zajednici. Radi se o analizi koja je imala cilj sagledati potrebe za intervencijama u važećem pravnom okviru, kako u smislu odobravanja smještaja u socijalnu ustanovu osobama s duševnim smetnjama tako i u smislu potrebe za strukturiranom njegom tokom boravka u toj ustanovi.

18. Urađeni su amandmani na Zakon o sportu BiH, gdje je po prvi put u BiH regulirano pitanje ravnopravnog učešća žena u Vijeću za sport, te zabrane diskriminacije po svim osnovama, uključujući i invaliditet.

19. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u izvještajnom periodu nije donijelo nove zakone, ali je pripremio Nacrt zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške za osobe s invaliditetom u FBiH, koji je Vlada FBiH uputila u parlamentarnu proceduru, ali do sada nije usvojen.

20. Analiza usklađenosti propisa s odredbama Konvencije u FBiH je planirana aktivnost u Strategiji za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH (2016-2021). Koordinaciono tijelo Vlade FBiH za praćenje Strategije zatražilo je od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH podršku u smislu izrade jedinstvene metodologije za analizu usklađenosti propisa u BiH s Konvencijom, ali ovo ministarstvo nije imalo kapaciteta odgovoriti na ovaj zahtjev.

21. U okviru nadležnosti Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, u izvještajnom periodu donijet je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica FBiH⁷, a u pripremi su izmjene i dopune Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica, čija je intencija poboljšanje socijalno-materijalnog statusa ovih kategorija.

22. U RS su u izvještajnom periodu izvršene izmjene i dopune Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida⁸ i donesen je novi Zakon o radu⁹. Također, usvojene su izmjene i dopune Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske¹⁰, Zakona o dječijoj zaštiti Republike Srpske¹¹, Pravilnika o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju¹² i Pravilnika o utvrđivanju sposobnosti osoba u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite i utvrđivanja funkcionalnog stanja korisnika¹³.

23. U 2019. godini Glavna služba za reviziju javnog sektora Republike Srpske provodila je reviziju učinka profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, nakon čega će uslijediti izmjena Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida.

24. Brčko distrikt BiH je omogućio zaštitu osoba s invaliditetom Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj zaštiti¹⁴, zasnovanog na ljudskim pravima u skladu s Konvencijom.

25. Svi navedeni zakoni su djelomično usklađeni s odredbama Konvencije.

---

⁷ "Službene novine FBiH", br. 90/17

⁸ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 82/15

⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 1/16 i 66/18

¹⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 37/12, 90/16 i 94/19

¹¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 114/17, 122/18 i 107/19

¹² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 117/12 i 16/18

¹³ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 116/12, 111/13 i 9/17

¹⁴ "Službeni glasnik BD BiH", br. 21/18

B. KONKRETNA PRAVA (ČLANOVI OD 5. DO 30)

Član 5. Jednakost i zabrana diskriminacije

26. Zakon o zabrani diskriminacije¹⁵ zabranjuje diskriminaciju, između ostalog, po osnovu invaliditeta, te propisuje procedure za njeno utvrđivanje i novčane kazne. U svim zakonima u oblastima zdravstva, socijalne i boračko-invalidske zaštite, obrazovanja, kulture, sporta itd., postoje generalne odredbe koje zabranjuju diskriminaciju po osnovu invaliditeta, kao i sankcije za njihovo kršenje. S druge strane, predstavnici organizacija smatraju kako je primjena ovih odredbi površna i nedosljedna, te da se u praksi susreću s brojnim oblicima diskriminacije u svim segmentima društva.

27. U entitetima i BDBiH i dalje nisu izrađeni i ne primjenjuju se usklađeni kriteriji i postupci ocjenjivanja procenta invaliditeta, bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta, već se ocjenjivanje u svakoj oblasti vrši prema posebnim propisima (neratni invalidi, civilne žrtve rata i ratni vojni invalidi).

28. Na inicijativu Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Komisija Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja utvrdila je Prijedlog pravilnika o kriterijima i postupku medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja i Liste invaliditeta kao njegovog sastavnog dijela. Institut je u skladu sa zakonom pribavio potrebne saglasnosti na predmetni dokument od pet ministarstava koja imaju zakonom utvrđeno ovlaštenje za nadzor nad zakonitošću rada Instituta. Vlada FBiH usvojila je zaključak kojim se obavezuje Upravni odbor Instituta da nakon pribavljanja ovih saglasnosti usvoji predloženi pravilnik i listu invaliditeta, međutim, to do danas nije realizirano.

29. U RS je u oblasti rada i zapošljavanja izvršena analiza cjelokupnog zakonodavstva o usklađenosti s odredbom zabrane diskriminacije na osnovu invaliditeta, uključujući višestruke i međusektorske diskriminacije i isti zabranjuju diskriminaciju po osnovu invaliditeta zbog "fizičkog i duševnog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi s prirodom radnog odnosa". Još se u nazivu zakona koristi pojam "invalid", jer je taj pojam ustavna kategorija, iako se u svakodnevnoj korespondenciji i komunikaciji koristi pojam "osoba s invaliditetom". Princip razumnog prilagođavanja u RS nije usvojen i naveden kao poseban institut, već se primjenjuje kod zapošljavanja pod posebnim uslovima, u pogledu prilagođavanja radnog mjesta i poslova koje obavlja osoba s invaliditetom.

30. Zakonom o socijalnoj zaštiti BDBiH¹⁶ je uvedeno pravo za osobe s invaliditetom na dodatak za njegu i pomoć druge osobe kroz utvrđivanje zavisnosti od pomoći druge osobe, i to po kategorijama: potpuna zavisnost, teška, umjerena i mala, a vrši se na osnovu Bartelovog indeksa aktivnosti svakodnevnog života. U skladu s tim, izrađeni su usklađeni kriteriji, postupci ocjenjivanja i prava u ocjenjivanju stepena zavisnosti od druge osobe za sve osobe s invaliditetom, bez obzira na uzrok invaliditeta, a pravo se ostvaruje na osnovu nalaza stručne komisije.

31. Iz perspektive nevladinih organizacija, različito ostvarivanje prava po osnovu nastanka invaliditeta je neprihvatljivo, jer se ogleda u gotovo svim oblastima, a posebno su izražena u sistemu naknada za tuđu pomoć i njegu, nabavku pomagala i rehabilitaciju, po kojima su ratni vojni invalidi u značajno povoljnijem položaju.

32. Pored toga, organizacije iz RS smatraju da je potrebno izvršiti izmjene u skladu s terminom "osoba s invaliditetom", kako to definira Konvencija, te je potrebno izmijeniti terminologiju u Ustavu RS, Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS (invalidi), kao i u oblasti obrazovanja gdje se koriste različiti nazivi za djecu s invaliditetom ("Djeca i omladina sa smetnjama u razvoju", "Djeca i omladina s posebnim potrebama", "Studenti s posebnim potrebama").

33. Princip razumnog prilagođavanja nije usvojen i naveden kao poseban oblik diskriminacije.

¹⁵ "Službeni glasnik BiH", br. 59/09 i 66/16

¹⁶ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 01/03, 04/04, 19/07, 2/08, 21/18 i 32/19

Član 6. Žene s invaliditetom

34. Gender akcioni plan BiH (GAP BiH) za period 2018-2022. godine¹⁷ sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, a koji se operacionaliziraju i provode na godišnjem osnovu na svim nivoima vlasti u skladu s ustavnim nadležnostima. GAP BiH utvrđuje prioritete i transverzalne (engl. cross-cutting) oblasti za postizanje strateških ciljeva, a jedna je "Unapređenje položaja višestruko marginaliziranih grupa žena i muškaraca", što obuhvata i žene i muškarce s invaliditetom, kao i djevojčice i dječake s invaliditetom. Prilikom planiranja aktivnosti u svim institucijama, neophodno je uključivati i ove transverzalne oblasti i obratiti posebnu pažnju na specifične potrebe višestruko isključenih grupa, odnosno osoba koje su izložene višestrukoj diskriminaciji, uključujući rodne aspekte i probleme. Na ovaj način se osigurava da sve mjere u okviru GAP BiH, koje se provode na svim nivoima vlasti, uključuju pitanja ravnopravnosti žena i djevojčica s invaliditetom.

35. Putem izvještaja o realizaciji Okvirne strategije za provedbu Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH za period 2015-2018. godine, prikazani su rezultati, ali i prepreke u realizaciji, te je zaključeno da se o zaštiti od nasilja nedovoljno govori. Kada je riječ o ženama s invaliditetom, stanje je još alarmantnije. Iz svih statističkih podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici nije moguće identificirati koliki broj žrtava su djeca ili osobe s invaliditetom.

36. Izrađena je Komparativna analiza usklađenosti zaštite i prevencije od nasilja nad ženama i nasilja u porodici s Istanbulskom konvencijom, a BiH je donijela niz zakonodavnih i drugih mjera za promoviranje prava žena kao i sprečavanje diskriminacije nad ženama, tako da je zakonodavstvo BiH usklađeno sa članom 4. Istanbulske konvencije. Ipak, analiza je pokazala da specifične grupe, kao što su žene s invaliditetom, nemaju adekvatne usluge u sigurnim kućama za smještaj žrtava nasilja, a sigurnih kuća nema u dovoljnom broju i nisu lahko dostupne svim žrtvama nasilja u porodici na cijeloj teritoriji BiH.

37. U Akcioni plan za implementaciju Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018. - 2020. FBiH uključene su aktivnosti koje se bave pitanjima od značaja za osobe s invaliditetom (uključujući i žene i djevojčice s invaliditetom), a to su: analiza usklađenosti Pravilnika o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, u svjetlu ravnopravnosti spolova i zaštite od nasilja u porodici; analiza mogućnosti uvođenja normativnih rješenja za prikupljanje podataka o žrtvama i počiniocima nasilja u porodici koji su osobe s invaliditetom te izrada i štampanje promotivnog materijala prilagođenog osobama s invaliditetom.

38. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH¹⁸ priznaje status posebne kategorije civilnih žrtava rata osobama koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje u ratu, a koje su većinom žene.

39. Zakonom o hraniteljstvu FBiH¹⁹ utvrđeno je da se u okviru specijaliziranog hraniteljstva usluga pruža i djeci s invaliditetom.

40. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS²⁰, posebnu pomoć i zaštitu uživa žrtva koja je osoba s invaliditetom. Također, donesen je i Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece²¹, čija je svrha unapređenje društvene brige za dijete i njegovu zaštitu i osiguravanje potrebne pomoći u svim situacijama kada je bilo koje dijete, tako i dijete s invaliditetom, izloženo nekom obliku nasilja ili zlostavljanja, na način da se osigura adekvatna i blagovremena reakcija nadležnih institucija i službi.

41. Komisija za ravnopravnost spolova BDBiH, prilikom obavljanja svojih aktivnosti, redovno poziva na svoje sastanke i predstavnike žena s invaliditetom. Njihovo učešće u radu Komisije je aktivno i od velikog značaja za

¹⁷ "Sl. glasnik BiH", br. 89/18

¹⁸ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16

¹⁹ "Službene novine Federacije BiH", br. 19/17

²⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13 i 82/15

²¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 82/13

stvaranje okvira za aktivno učešće u procesu borbe protiv diskriminacije po osnovu invalidnosti u svim segmentima života i donošenju pravnih akata i odluka.

42. U više navrata Komisija za ravnopravnost spolova je održala sastanke, kao i okrugle stolove na temu: "Položaj žena s invaliditetom i nasilje nad ženama s invaliditetom u BDBiH". Značajna pažnja, putem sastanka s medijima, posvećena je i izvještavanju medija o pitanjima nasilja u porodici, borbi protiv diskriminacije, podizanju svijesti o problemu nasilja uopće, a posebno nad ženama s invaliditetom. U novom Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici BDBiH²² propisuje se zaštita od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, a posebnu pomoć i zaštitu imaju žrtve koje su osobe s invaliditetom.

43. Federalno ministarstvo zdravstva, u saradnji s UNFPA i Partnerstvom za javno zdravlje Sarajevo, u izvještajnom periodu 2015-2018. godine, razvilo je sljedeće dokumente namijenjene uposlenicima u zdravstvenim ustanovama, a koji se tiču ravnopravnosti spolova, i to: resursni paket - Jačanje odgovora sistema zdravstva u FBiH na rodno zasnovano nasilje; trening paket - Jačanje odgovora sistema zdravstva u FBiH na rodno zasnovano nasilje; priručnik "Pružanje psihosocijalnih usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja"; paket za obuku stručnjaka u oblasti "Pružanje psihosocijalnih usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja"; modul: "Pružanje psihosocijalnog tretmana žrtvama seksualnog nasilja i torture u sukobima" i "Generički okvir za izradu protokola i standardnih operativnih procedura za domove zdravlja za postupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, uključujući seksualno nasilje i torturu u sukobima". U ovim publikacijama skrenuta je pažnja i na zaštitu žena i djevojčica s invaliditetom u kontekstu zaštite od diskriminacije s kojom se susreću, posebno u oblasti zaštite od nasilja i zlostavljanja. Navedeni trening paket i paket za obuku bili su osnov za niz edukacija zdravstvenih radnika i saradnika, koje su provedene za uposlenike domova zdravlja (službi porodične medicine, službi za zaštitu žena, pedijatrijskih službi, hitne medicinske pomoći i centara za mentalno zdravlje u zajednici). Edukacije imaju cilj da na strukturiran i standardiziran način unaprijede znanja i vještine uposlenih u zdravstvu za prepoznavanje i postupanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, uključujući posebnu pažnju prema osobama koje su žrtve višestruke diskriminacije.

44. U Strategiji za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH (2016-2021) se navodi da je potrebno posebnu pažnju posvetiti osjetljivim i višestruko diskriminiranim grupama (kao što su žene), te su definirane aktivnosti provedbe programa edukacije s ciljem unapređenja poštovanja rodne specifičnosti osoba s invaliditetom, podrške u specifičnim potrebama žena s invaliditetom u oblasti zdravstvene zaštite i zapošljavanja, kao i aktivnosti prevencije nasilja nad ženama s invaliditetom. Također, ovom strategijom se podržava uključivanje osoba s invaliditetom u politički život.

45. U Strategiji unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017-2026, jedan od osnovnih principa je i ravnopravnost spolova, a specifične mjere se odnose i na zdravstvene usluge za žene, te se akcentira njihovo učešće u javnom i političkom životu.

46. Broj žena s invaliditetom u članstvu političkih partija kao i na javnim i političkim pozicijama nije poznat. Također nije poznat ni broj programa političkih partija u kojima se promovira i zagovara uključivanje osoba s invaliditetom u javni i politički život.

47. Prema navodima organizacija, u društvu su još uvijek prisutne tradicionalne predrasude o položaju ženskog spola u odnosu na muški, ali je njihova uključenost u društveni život svakim danom sve veća. Pojedina udruženja žena s invaliditetom imaju proaktivan odnos u zagovaranju politika za unapređenje društvenog položaja ove marginalizirane grupe. Uz podršku međunarodnih fondacija i humanitarnih organizacija realiziraju se projekti kojima se utječe na razvoj svijesti o ovim pitanjima, te se jačaju kapaciteti žena s invaliditetom i njihovih organizacija.

---

²² "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 07/18

Član 7. Djeca s invaliditetom

48. Tri važeća porodična zakona ne sadrže eksplicitne i univerzalne odredbe o zabrani fizičkog kažnjavanja djece, pa ni djece s invaliditetom. Ovi zakoni univerzalno zabranjuju svaki oblik nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja sve djece i propisuje mjere zaštite.

49. S druge strane, zakoni o obrazovanju na svim nivoima, pored svih oblika nasilja, zabranjuju i fizičko kažnjavanje sve djece, pa tako i djece s invaliditetom. Ovo se također odnosi i na ustanove za zbrinjavanje djece nad kojima se kontinuirano vrše stručni redovni i vanredni nadzori, a u skladu s preporukama Komisije CPT-a (Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog i degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja).

50. U BiH je evidentan mali obuhvat djece predškolskim obrazovanjem, te se najveći broj djece s invaliditetom evidentira tek u postupku upisa u osnovnu školu. Ipak, u pojedinačnim slučajevima, djeca putem dobrovoljnog i obaveznog predškolskog obrazovanja mogu biti prepoznata kao djeca s poteškoćama od strane odgajatelja, te se u ovim slučajevima pojedinačno savjetuju roditelji za odlazak u odgovarajuće službe za rani rast i razvoj.

51. Na osnovu Okvirne politike unapređenja ranog rasta i razvoja djece u BiH i Strategije unapređenja ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2013-2017, u FBiH je razvijen model pružanja usluga ranog rasta i razvoja putem centara za rani rast i razvoj pri domovima zdravlja, te je u skladu s tim izmijenjena legislativa. Usvojeni su: Pravilnik o bližim uslovima prostora, opreme i kadra za osnivanje i obavljanje zdravstvene djelatnosti u zdravstvenim ustanovama²³; Naredba o standardima i normativima zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u FBiH²⁴ i Pravilnik o kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji u oblasti rane detekcije, dijagnostike, intervencije i praćenja razvojnih i drugih poremećaja koji utječu na rast i razvoj djece²⁵. Fokus usluga centara za rani rast i razvoj je na ranom prepoznavanju odstupanja u zdravom rastu i razvoju djeteta i ranom prepoznavanju faktora rizika po njegovo zdravlje i zdravo odrastanje, kao i rana intervencija kod djece gdje je potrebno, uz obuku roditelja koji mogu pomoći pri intervenciji tamo gdje je to moguće. Razvijeni su vodiči za stručnjake iz oblasti ranog rasta i razvoja i provedena standardizacija skala kao osnovnog mjernog instrumenta. Istovremeno su razvijani i edukacijski materijali za roditelje: "Rani razvoj djeteta: Šta treba znati?" te "Kurikulum za edukaciju roditelja od rođenja djece do polaska u školu", kojeg koriste obučeni stručnjaci kako bi pružili adekvatnu podršku porodicama putem sistematske edukacije roditelja. Na osnovu Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva²⁶ u 2018. godini doneseni su podzakonski akti kojima su definirani oblik i sadržaj obrazaca za prikupljanje podataka iz oblasti ranog rasta i razvoja djece u zdravstvenim ustanovama.

52. Nakon usvajanja Informacije o provedbi "Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013-2017", Vlada Federacije BiH je zaključkom²⁷ zadužila Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke da, u saradnji s Federalnim ministarstvom zdravstva, Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, Federalnim ministarstvom finansija, Zavodom za javno zdravstvo FBiH i UNICEF-om BiH, koordinira realizaciju aktivnosti u cilju izrade novog strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH. Pri izradi novog strateškog plana posebno će se voditi računa o jačanju multisektorske saradnje u oblasti rane detekcije, dijagnostike, intervencije i socijalne inkluzije djece, edukaciji roditelja/staratelja i budućih roditelja i šire javnosti o značaju inkluzivnog odgoja i obrazovanja u predškolskoj dobi i prvoj trijadi devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja, kao i podršci provedbi inkluzivnih praksi u predškolskom odgoju i obrazovanju i prvoj trijadi devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja.

53. Program za rani rast i razvoj djece u RS 2016-2020.²⁸ definiira programske aktivnosti Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstva prosvjete i kulture i Ministarstva porodice, omladine i sporta na realizaciji ciljeva zacrtanih politikom. Cilj je da pravci djelovanja multidisciplinarnih i interdisciplinarnih timova budu usmjereni ka jačanju porodice putem ekonomske i društvene podrške zajednice i razvoja aktivnosti koje podstiču odgovorno i zdravo roditeljstvo; jačanju integriranog pristupa djelovanja sektora zdravstva i socijalne zaštite,

²³ "Službene novine Federacije BiH", br. 26/12, 23/13, 90/13, 15/14, 82/14, 83/15, 58/18 i 89/18

²⁴ "Službene novine Federacije BiH", br. 82/14, 107/14 i 58/18

²⁵ "Službene novine Federacije BiH", br. 82/13

²⁶ "Službene novine Federacije BiH", br. 37/12

²⁷ Broj 181/2018 od 8.2.2018. godine

²⁸ Zaključak Vlade Republike Srpske, broj 04.2-SL/16 od 7.4.2016. godine

odgoja i obrazovanja provedbom integrativnih programa ranog dječijeg rasta i razvoja; edukaciji profesionalaca i roditelja, osiguranju dostupnih i kvalitetnih usluga budućim roditeljima, tokom trudnoće i poroda, novorođenčadi te stimuliranju pravilnog rasta i razvoja djece, s posebnim naglaskom na djecu do tri godine; unapređivanju rane detekcije i intervencije te povećanju obuhvata i dostupnosti predškolskog odgoja i obrazovanja djeci, uz individualni pristup i neprekidno praćenje rasta i razvoja, s naglaskom na značaj zdrave ishrane i imunizacije, zdravih navika i sigurnog okruženja u kojem djeca žive. Sve mjere provode se u saradnji s organizacijama osoba s invaliditetom i humanitarnim organizacijama koje se bave pružanjem podrške osobama s različitim vrstama oštećenja ili oboljenja.

54. UNICEF je u izvještajnom periodu finansirao uvodni trening za unapređenje ranog rasta i razvoja za odgojno-obrazovne radnike u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u Republici Srpskoj.

55. U BDBiH ne postoji pravna regulativa i usluge koje se odnose na ranu intervenciju i detekciju invaliditeta kod djece.

Član 8. Podizanje svijesti

56. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom nije prevedena na znakovni jezik u BiH.

57. Federalno ministarstvo zdravstva kroz Projekt mentalnog zdravlja provodi različite aktivnosti s ciljem podizanja svijesti, i to:

- osnaživanje korisnika usluga kako bi se mogli uključiti u ključne oblasti društvenog i ekonomskog života svoje zajednice smanjenjem stigme i diskriminacije prema njima i njihovim porodicama;
- povećanje senzibiliziranosti medija u izvještavanju o mentalnom zdravlju, zahvaljujući podršci radu eksperata na razvijanju smjernica za medijsko izvještavanje i njihovog korištenja na visokoobrazovnim institucijama i razvijanju strateškog partnerstva s medijima;
- jačanje kapaciteta korisničkih udruženja za kreiranje, provedbu i evaluaciju rodno osjetljivih programa socijalne inkluzije i za borbu protiv stigme u saradnji s drugim partnerima u zajednici i
- osnaživanje korisnika za javni govor i zagovaranje svojih prava putem specifične edukacije.

58. Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK) nema nadležnost provoditi obuke za medije. U vezi s pitanjem prikazivanja osoba s invaliditetom u medijima, podzakonski akti RAK-a - Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija kojim su propisani programski standardi u emitiranju - sadrže definiciju ranjivih osoba pod kojima se podrazumijeva socijalna i/ili zdravstveno insuficijentna osoba, uključujući, između ostalog, osobe s poteškoćama u učenju, zdravstveno-mentalnim problemima, psihičkim oboljenjima ili osobe koje pate od gubitka pamćenja, bolesne osobe, osobe koje su preživjele traumu, žrtve nasilja i porodice nestalih. Pored toga, član 3. Kodeksa nalaže da će pružalac medijske usluge posvetiti posebnu pažnju tretmanu ranjivih osoba koje se pojavljuju u njegovim sadržajima, te da neće pružati sadržaje koji uključuju bilo kakvu diskriminaciju, između ostalog, po osnovu invalidnosti.

59. U dosadašnjoj praksi nisu zabilježeni slučajevi kršenja primjenjivih odredbi, koji se odnose na tretman ili diskriminaciju osoba koje se prikazuju u medijima na osnovu njihove invalidnosti. Pored toga, Agencija je u sklopu svojih aktivnosti provela anketu među svim nosiocima dozvola za pružanje audiovizuelnih medijskih usluga - uključujući i javne RTV servise - o zastupljenosti TV sadržaja namijenjenih osobama s invaliditetom. Od 67 pregledanih TV stanica, njih osam (dvije komercijalne i šest javnih) emitira program prilagođen osobama s invaliditetom. Najviše emitiranog programa prilagođenog ovoj grupi gledalaca, u odnosu na ukupno emitirani program (10%), zabilježeno je kod jedne javne TV stanice (TV Vogošća), dok ostale TV stanice imaju nisku minutažu učešća ove vrste programa u ukupno emitiranom programu, i ona se kreće u rasponu od 0,29% do maksimalno 2%. TV stanice koje su dio javnog RTV servisa BiH emitiraju oko 1% programa namijenjenog osobama s posebnim potrebama.

60. U partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS", *World Vision* u BiH je u okviru Projekta "Integrirana socio-ekonomska podrška žrtvama mina u BiH" organizirao dva događaja - "Ručak s medijima", i to u Tuzli²⁹ i Banjoj Luci³⁰. Ukupno 24 predstavnika medija iz Banje Luke, Tuzle, Zvornika, Lukavca i Doboja su podigli kapacitete u vezi razumijevanja invaliditeta, upotrebe korektnog jezika i izbjegavanja senzacionalizma u predstavljanju osoba s invaliditetom u medijima. Aktivnost je podrška medijima da prezentiraju sliku o osobama s invaliditetom u skladu s ciljevima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

61. Zajednička komisija za ljudska prava Parlamentarne skupštine BiH je stalno radno tijelo Parlamentarne skupštine BiH, koja razmatra pitanja koja se odnose na ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagarantiranih Ustavom BiH i zakonodavstvom BiH. U izvještajnom periodu Zajednička komisija je uspostavila praksu održavanja redovnih godišnjih konferencija o stanju ljudskih prava, te provodila aktivnosti kojima se podiže svijest poslanika i delegata, a jedan od prioriteta su bila i prava osoba s invaliditetom, otklanjanje stereotipa i predrasuda. Ove teme se također zagovaraju i kroz druge aktivnosti, kao što su tematske sjednice i sastanci koje redovno organiziraju.

62. Odgojno-obrazovne ustanove u FBiH obilježavaju datume značajne za osobe s invaliditetom, utvrđene u međunarodnim dokumentima (Dan posvećen osobama s Down sindromom, Svjetski dan zdravlja, Svjetski dan mentalnog zdravlja, Međunarodni dan osoba s invaliditetom, Međunarodni dan osoba s autizmom).

63. U okviru Arhitektonsko-građevinsko-geodetskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci izvode se nastavni predmeti sa specifičnim nastavnim jedinicama koje tretiraju arhitektonske barijere za osobe s invaliditetom u naučnoj oblasti "Arhitektonsko projektovanje".

64. Pri realizaciji nastave na Građevinskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu ukazuje se na važnost prava osoba s invaliditetom, posebno što to nalaže pravna regulativa koja tretira pitanja planiranja, projektiranja i izgradnje objekata. Primjer je predmet u okviru kojeg se studenti osposobljavaju da projektiraju i planiraju parkirališta i garaže, u kojem praktični rad podrazumijeva pisanje projekta u okviru kojeg studenti moraju uključiti znanje o pravima osoba s invaliditetom (broj parking mjesta za osobe s invaliditetom, nagib rampi za vertikalnu komunikaciju između etaža i sl.).

65. Što se tiče studija arhitekture treba naglasiti da je arhitektura regulirana profesija koja mora uvažavati potrebe osoba s tjelesnim invaliditetom. Arhitekti, ali i studenti prilikom izrade projekata, su dužni pridržavati se važećih zakonskih odredbi prostornog planiranja i standarda. U okviru drugog ciklusa studija na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, formiran je izborni predmet pod nazivom "Osobe umanjениh tjelesnih mogućnosti i arhitektonske barijere".

Član 9. Pristupačnost

66. U BiH nije usvojena sveobuhvatna državna strategija o pristupačnosti. Regulativa o pristupačnosti je u ustavnoj nadležnosti entiteta, kantonā i BDBiH, ali ni ovi nivoi vlasti nemaju donesene strategije o pristupačnosti, već je ova oblast uređena relevantnim zakonima i podzakonskim aktima.

67. U izvještajnom periodu nije zabilježeno promoviranje univerzalnog dizajna prilagođenog osobama s invaliditetom za sve zgrade, javne službe i javni prijevoz.

68. Prostorno uređenje u FBiH je regulirano Zakonom o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH, zakonima o prostornom uređenju u kantonima, kao i pratećim podzakonskim aktima, odnosno uredbama o određivanju zahvata i prostornim standardima³¹. Zakonom o prostornom uređenju i građenju određeno je da

---

²⁹ Prvi - 30. novembra 2017. godine

³⁰ Drugi - 16. aprila 2019. godine

³¹ Uredba o određivanju zahvata u prostoru i građevina za koje Federalno ministarstvo prostornog uređenja izdaje urbanističku saglasnost i/ili lokacijsku informaciju ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/14) i Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjениm tjelesnim mogućnostima ("Službene novine Federacije BiH", br. 48/09).

građevine s više stambenih jedinica, javni objekti te uslužni i privredni objekti moraju biti projektirani i izgrađeni tako da je osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima trajno osiguran nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad. Arhitektonska usklađenost prati se kroz izdavanje urbanističke saglasnosti, odobrenjem za građenje i odobrenjem za upotrebu, a sankcije su utvrđene u članovima od 60. do 63. Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim sposobnostima, a koja se primjenjuje na području FBiH.

69. U RS je donesen novi Zakon o uređenju prostora i građenju³² kojim je, pored predviđenog u starom zakonu - da objekti za kolektivno stanovanje, objekti ili dijelovi objekta koji su u javnoj upotrebi ili se koriste za obavljanje uslužne i privredne djelatnosti moraju biti projektirani i izgrađeni tako da se osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima osigura nesmetan pristup, kretanje, rad i boravak - unesena novina da se provedbenim dokumentima prostornog uređenja (zoning plan i regulacioni plan) definiraju uslovi za uklanjanje barijera za kretanje osoba s umanjenim tjelesnim sposobnostima. Istim zakonom je predviđena mogućnost izvođenja pojedinih radova bez pribavljanja građevinske dozvole, kao što su radovi na stepeništu, hodnicima i slično, na promjeni pristupa objektu i unutar objekta radi omogućavanja nesmetanog pristupa i kretanja u objektu osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima, uz prethodno pribavljenu saglasnost svih etažnih vlasnika. U skladu sa Zakonom donesen je novi Pravilnik o uslovima za planiranje i projektiranje objekata za nesmetano kretanje djece i osoba s umanjenim tjelesnim sposobnostima³³.

70. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o željeznicama RS³⁴ usklađen je s Direktivom 2009/9/ES, a njime je propisano da pristup bude olakšan za osobe s invaliditetom na mjestima namijenjenim za ulaz i izlaz korisnika.

71. Također, u članu 5. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prijevozu u drumskom saobraćaju RS³⁵ propisano je da se taksi prijevoz može vršiti i putničkim motornim vozilom namjenski proizvedenim za prijevoz osoba s invaliditetom.

72. Zakon o sportu RS³⁶ propisuje učešće osoba s invaliditetom u sportu, te definira da su "vlasnici sportskih objekata dužni omogućiti fizički pristup osobama s invaliditetom sportskim objektima".

73. Zakonom o prostornom planiranju i građenju BDBiH³⁷ također je propisano da se građevine javne i poslovne namjene projektiraju i grade tako da je osobama smanjene pokretljivosti osiguran nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad. Vlada BDBiH je donijela Pravilnik o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe s umanjenim fizičkim sposobnostima³⁸. Ovim pravilnikom su detaljnije propisani uslovi za planiranje prostora i projektiranje građevina radi sprečavanja stvaranja barijera za osobe smanjene pokretljivosti na javnim saobraćajnim površinama te posebni uslovi za gradnju građevina.

74. Organizacije osoba s invaliditetom smatraju da važeći zakoni, uredbe i pravilnici vrlo kvalitetno uređuju ovu oblast, ali su i dalje u praksi prisutne pojave zanemarivanja važećeg zakonodavstva, tako da se pri izvođenju radova propisi zanemaruju, te se ne izvodi adekvatno prilagođavanje. Iz njihove perspektive postoje pomaci kod arhitektonske pristupačnosti, s tim da ističu da su tržišni centri i banke dosta bolje prilagođeni (smatraju da je to zato što su potrošači), nego javne ustanove (obrazovne, kulturne i sportske). Brojna prilagođavanja su djelomična i nepotpuna, tako da se često uredi prilaz zgradi, ali ne i unutrašnjost i toaleti. Također navode da neka prilagođavanja nisu uvijek u skladu s potrebama, često se izvode da se zadovolji propis, a u praksi budu nekorisna, dok su neka neprihvatljiva ili čak i opasna za teže oblike fizičkog invaliditeta (npr. suviše strme kosine na ulazima u javne i druge objekte, uski ulazi, nepostojanje liftova). Poseban problem su toaleti, jer ugrožavaju privatnost i samostalnost osoba s invaliditetom zbog jako loših rješenja ili potpunog izostanka prilagođavanja.

---

³² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 40/13 - stupio na snagu 24.5.2013. godine

³³ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 93/13

³⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 24/12

³⁵ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 12/13

³⁶ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 4/02, 66/03, 73/08 i 102/08 - članovi 35, 36, 37. i 38.

³⁷ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 29/08, 18/17, 48/18 i 54/18

³⁸ Broj: 01.1-02-028134/09 od 2.9.2009. godine

75. Također, smatraju da u većini gradova nije prilagođen javni prijevoz, jer nema informacija za slijepe i gluhe osobe o stajalištima, pristupnim rampama, prilagođenim stajalištima itd. U nekim gradovima postoji i mali broj prilagođenih taksi-vozila. Izuzeci su sporadični i nedovoljni.

76. World Vision u Bosni i Hercegovini, u partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS", u okviru Projekta "Integrirana socio-ekonomska podrška žrtvama mina u BiH"³⁹, posvetio je posebnu pažnju pitanju osiguranja pristupačnosti. Putem zajedničkog slogana Projekta "BiH bez mina, barijera i žrtava do 2025. godine!", World Vision je istaknuo potrebu osiguranja ne samo sigurnog (bez mina) već i pristupačnog (bez barijera) okruženja za žrtve mina i druge osobe s invaliditetom. Također je istaknuta potreba da se ne samo spriječe novi minski incidenti s ljudskim žrtvama već da se osnaže žrtve mina i druge osobe s invaliditetom, kako bi ostvarili prava i razvili potencijale te učestvovali u razvoju svojih zajednica kao potpuno integrirani građani.

77. Informacijsko-komunikacijska pristupačnost za osobe s invaliditetom definirana je *Politikom sektora elektronskih komunikacija 2017-2021.*⁴⁰ i Zakonom o komunikacijama⁴¹. Prema trenutno važećem regulatornom okviru, konkretno Pravilo 77/2015 o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga, postoji opća odredba u programskim obavezama koja kaže da "*pružalac audiovizuelne medijske usluge na zahtjev će nastojati da svoje usluge učini dostupnim osobama s oštećenjem sluha i/ili vida*", ali se ne navodi na koji način će navedene obaveze biti realizirane, što je u domenu uređivačke politike samih stanica, budući da RAK trenutno nema mehanizme praćenja pristupačnosti TV-programa za osobe s invaliditetom. Razvojni srednjoročni plan Regulatorne agencije za komunikacije 2019-2021, STRATEŠKI CILJ 5.14 - Informacijsko-komunikacijska pristupačnost osobama s invaliditetom, između ostalog, predviđa: izmjenu pravila i propisa RAK-a, u smislu definiranja obavezujućih odredbi koje se odnose na pristupačnost, a posebno pristupačnost TV-programa; provedbu monitoringa o pristupačnosti TV/videoprograma (javne i privatne TV stanice) u cilju utvrđivanja stvarnog stanja te kampanju podizanja svijesti.

Član 11. Rizične situacije i humanitarne katastrofe

78. U cilju provedbe Okvira za smanjenje rizika od katastrofa iz Sendajja za period 2015-2030. godine, Vijeće ministara BiH je u Programu rada za 2020. godinu utvrdilo obavezu izrade strategije smanjenja rizika od katastrofa u BiH, a predlagač će biti Ministarstvo sigurnosti BiH, te će obuhvatati pitanja koja se odnose na osobe s invaliditetom. Na osnovu Odluke Vijeća ministara BiH donesen je "Plan zaštite i spašavanja od prirodnih ili drugih nesreća institucija i organa BiH" i "Plan zaštite i spašavanja od prirodnih ili drugih nesreća Ministarstva sigurnosti BiH".

79. U skladu s odredbama Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća⁴², FBiH, kanton i općina/grad donose program razvoja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, koji po svom sadržaju odgovara dokumentu "Strategija za hitne slučajeve", i planove zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća, koji po svom sadržaju odgovaraju dokumentu "Protokol za rizične situacije". Zakonom o zaštiti i spašavanju FBiH utvrđena je hitna evakuacija određenih kategorija stanovništva, kao što su osobe s invaliditetom. Odredbom Zakona o zaštiti od požara i vatrogastvu FBiH⁴³ utvrđena je obaveza FBiH, kantona i općine/grada da donose plan zaštite od požara, koji po svom sadržaju odgovara dokumentu "Protokol za rizične situacije". Program razvoja zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća i plan zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća FBiH su u proceduri donošenja. U okviru različitih projekata, jedinice lokalne samouprave u prethodnom periodu provodile su aktivnosti kojim su ova pitanja uredili putem raznih vrsta priručnika. Na području Federacije BiH nisu uspostavljene linije za pomoć tehnički opremljene za prijem poziva, aplikacija za tekstualne poruke upozorenja niti opći priručnici na znakovnom jeziku i Brajevom pismu.

³⁹ Evropska unija je finansirala Projekt, a implementiran u periodu od 1. augusta 2017. do 31. jula 2019. godine

⁴⁰ "Službeni glasnik BiH", br. 46/17

⁴¹ "Službeni glasnik BiH", br. 31/03, 75/06, 32/10 i 92/12 - član 7. stav 2. c) - nalaže zaštitu interesa svih korisnika telekomunikacijskih usluga u smislu dostupnosti tih usluga, njihovog kvaliteta i cijena

⁴² "Službene novine Federacije BiH", br. 39/03, 22/06 i 43/10

⁴³ "Službene novine Federacije BiH", br. 64/09

80. Postupanje s osobama s invaliditetom u slučaju elementarne nepogode i druge nesreće, također se vrši u skladu s propisima koji uređuju oblast zaštite i spašavanja u RS i planovima zaštite i spašavanja. Zakonom o zaštiti i spašavanju u vanrednim situacijama RS⁴⁴ i planskim dokumentima na nivou RS i jedinica lokalne samouprave, osobe s invaliditetom prepoznate su kao jedna od ranjivih kategorija stanovništva, a u slučaju evakuacije i zbrinjavanja, jasno su definirane kao prioritet. Od strateških dokumenata u RS na snazi su dokumenti "Procjena ugroženosti od elementarne nepogode i druge nesreće, planovi zaštite i spašavanja" i "Program za smanjenje rizika od elementarne nepogode i druge nesreće", a koji se donose na nivou RS i jedinica lokalne samouprave. U okviru dokumenta "Plan zaštite i spašavanja", jedinice lokalne samouprave su obavezne izraditi i plan evakuacije i zbrinjavanja, a osobe s invaliditetom su ovdje prepoznate kao jedna od ranjivih kategorija. U RS do sada nije uspostavljen sistem linija za pomoć i aplikacija namijenjenih i dostupnih isključivo osobama s invaliditetom, ali je planirano u praksu uvesti ova tehnička rješenja.

81. Važeći Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća BDBiH⁴⁵ ne sadrži odredbe koje se odnose na osobe s invaliditetom i postupak njihovog spašavanja u slučaju elementarnih nepogoda. Podzakonski akti i plan evakuacije su u fazi pripreme. Osobe s invaliditetima se evakuiraju po usmenim saznanjima o njihovom postojanju na određenom lokalitetu i, shodno tome, imaju prioritet pri evakuaciji.

Član 12. Jednakost pred zakonom

82. Oduzimanje i vraćanje poslovne sposobnosti je regulirano trima zakonima o vanparničnom postupku koji su na snazi u FBiH, RS i BDBiH. U postupku oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti, sud utvrđuje da li je punoljetna osoba zbog potpune ili djelomične nesposobnosti za rasuđivanje u stanju sama brinuti o svojim pravima i interesima te da, u skladu s tim, potpuno ili djelomično oduzme poslovnu sposobnost punoljetnoj osobi, ili potpuno ili djelomično vrati poslovnu sposobnost onoj punoljetnoj osobi kod koje su prestali relevantni razlozi. Ovi postupci su hitni i provode se u roku od 30 dana od dana prijema prijedloga. Prilikom donošenja rješenja o djelomičnom oduzimanju poslovne sposobnosti, sud navodi u kojem dijelu se oduzima i u kojem dijelu se ne oduzima poslovna sposobnost.

83. U članu 11. stavu (2) Porodičnog zakona FBiH propisano je da: "Izuzetno, sud može u vanparničnom postupku dozvoliti sklapanje braka osobi koja je nesposobna za rasuđivanje ako utvrdi da je ona sposobna shvatiti značenje braka i obaveza koje iz njega proizlaze, te da je brak očito u njenom interesu." Porodični zakoni RS i BDBiH nemaju sličnu odredbu.

84. Trenutno u Republici Srpskoj je u izradi Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja RS u kojem će kroz Poglavlje "Prava i obaveze osoba sa smetnjama mentalnog zdravlja" regulirati i pravo osobe sa smetnjama mentalnog zdravlja kojoj je potpuno ili djelomično oduzeta poslovna sposobnost, i to pravo na informaciju o mogućnosti savjetovanja s osobom u koju ima povjerenje, poštujući njenu/njegovu autonomiju, volju i sklonost, u svrhu podrške za davanje pristanka na medicinsku mjeru.

Član 13. Pristup pravosuđu

85. Sve osobe s invaliditetom imaju jednak pristup pravosuđu u BiH kao i sva ostala pravna i fizička lica.

86. Kada je riječ o arhitektonskim preprekama, evidentno je da su pravosudne institucije u BiH najčešće smještene u starim objektima, čija se rekonstrukcija i adaptacija vrši već niz godina, i to većinom iz donatorskih sredstava, a zbog ograničenosti budžetskih sredstava. U vezi s tim, određeni broj objekata pravosudnih institucija je adaptiran, dok su novoizgrađeni objekti u skladu sa standardima arhitektonske pristupačnosti.

87. Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV BiH) je tokom 2018. godine izvršilo preliminarnu analizu stepena arhitektonske i funkcionalne pristupačnosti objekata u kojima su smještene prostorije sudova i tužilaštava, te je sačinjen Izvještaj o pristupačnosti objekata do kraja 2019. godine. Takav izvještaj će se kasnije

⁴⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 121/12 i 46/17

⁴⁵ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 2/10

koristiti kao podloga za eventualne adaptacije objekata pravosudnih institucija, uz napomenu da njihova realizacija zavisi od raspoloživosti eventualnih sredstava za kapitalna ulaganja i donatorskih sredstava. Odvojeno od ovog procesa, VSTV BiH je u proteklom periodu izvršilo analizu potreba za osiguranje pristupa osobama s invaliditetom u tužilaštvima, te su nabavljene pokretne rampe u četiri tužilaštva za ovu svrhu. Pored toga, VSTV BiH je 2017. godine donijelo Strategiju za postupanje s osobama koje dolaze u kontakt s tužilaštvima u BiH kojom se, između ostalog, postavljaju standardi postupanja s osobama s invaliditetom, te se implementacija po pojedinačnim aktivnostima mjeri na polugodišnjem osnovu. U tom smislu, u 50% tužilaštava je osiguran fizički prilaz prostorijama osoba s invaliditetom, a u 40% tužilaštava je izrađena brošura o pravima oštećenih i svjedoka koja je dostupna i razumljiva različitim kategorijama osoba bez obzira na invaliditet.

88. Kada je riječ o komunikacijskoj pristupačnosti, u skladu sa Zakonom o upotrebi znakovnog jezika u BiH, organi i institucije BiH dužni su osigurati gluhim osobama pravo na upotrebu znakovnog jezika u svim slučajevima kada sporazumijevanje prilagođenim tehnikama gluhoj osobi ne omogućava ravnopravno učešće u postupcima. U tom smislu, organi i institucije BiH dužni su osigurati gluhoj osobi tumača znakovnog jezika, na zahtjev gluhe osobe ili po službenoj dužnosti, čim od gluhe osobe dobiju na uvid dokument (iskaznicu) kojim joj je priznato pravo na tumača.

89. VSTV BiH je u 2017. godini provelo analizu *web* stranica tužilaštava, koja obuhvata i preporuke za adaptaciju *web* stranica za osobe s oštećenjima vida. Nažalost, još uvijek nema promjena što se tiče upotrebe Brajevog pisma i prilagođavanja za slijepe osobe u sudskim postupcima.

90. Edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija u BiH vrše entitetski centri za edukaciju sudija i tužilaca u okviru svojih godišnjih programa. Ovim programima su predviđene adekvatne obuke na teme ljudskih prava, oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti, diskriminacije (sudska praksa, razvijanje senzibiliteta za prepoznavanje i procesuiranje diskriminacije), kao i unapređenja primjene standarda Evropskog suda za ljudska prava u praksi najviših sudova. S obzirom na to da VSTV BiH nadzire stručno usavršavanje sudija i tužilaca i savjetuje entitetske centre, predloženo je da se u program početne obuke novoimenovanih sudija i tužilaca za 2020. godinu uvrste, između ostalih, i sljedeće teme u kojima su osobe s invaliditetom posebna kategorija: specifični aspekti pristupa pravdi sa stanovišta pripadnika ranjivih grupa; oduzimanje i vraćanje poslovne sposobnosti s osvrtom na zadržavanje osoba u zdravstvenoj ustanovi i vještina ispitivanja svjedoka pripadnika ranjivih grupa.

91. Pored toga, u 2017. godini je, uz podršku NVO, održana edukacija za tužilačko osoblje o senzibiliziranom pristupu ugroženim žrtvama i svjedocima.

92. U RS je za naredni period planirano održavanje obuka tužilaca i sudija na temu "Međunarodni standardi u zaštiti osoba s invaliditetom u krivičnim i građanskim procesima". Ministarstvo unutrašnjih poslova RS u narednom periodu planira formiranje radne grupe s ciljem izrade nastavnog plana i programa za obuku policijskih službenika, a planirano je da se obradi i tema prava osoba s invaliditetom.

93. Službenici Policije BDBiH nisu do sada pohađali obuke vezane za prava osoba s invaliditetom.

Član 14. Sloboda i sigurnost osobe

94. Zakoni u oblasti zdravstva u BiH ne dozvoljavaju lišavanje slobode, prisilno zadržavanje na liječenju, sredstva prinude i prisilne medicinske mjere za liječenje na osnovu invalidnosti. Lišavanje slobode, prisilno zadržavanje na liječenju, sredstva prinude i prisilne medicinske mjere dozvoljeni su samo pod uslovima i na način propisan zakonima o zaštiti osoba s duševnim i mentalnim smetnjama⁴⁶ entiteta i BDBiH. Prisilno zadržavanje i prisilni smještaj mogući su kada osoba usljed svoje duševne smetnje ozbiljno i direktno ugrožava vlastiti život, zdravlje ili sigurnost, odnosno život, zdravlje ili sigurnost drugih osoba.

---

⁴⁶ U Federaciji BiH na snazi je Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama ("Službene novine Federacije BiH", br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13), Zakon o zaštiti osoba sa smetnjama mentalnog zdravlja Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 82/13) i Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 12/06).

95. O svakom prisilnom smještaju punoljetnih osoba s duševnim smetnjama bez njihovog pristanka, odnosno djece i maloljetnih osoba s duševnim smetnjama i osoba lišenih poslovne sposobnosti bez pristanka njihovih zakonskih zastupnika, odlučuje sud. Postupci po odredbama ovih zakona vode se kao hitni po odredbama vanparničnog postupka (rok sedam dana), a o svim slučajevima se obavještava komisija za zaštitu osoba s duševnim smetnjama. Ako se postupak liječenja provodi bez pristanka osobe s duševnim smetnjama treba, u mjeri u kojoj je to moguće, objasniti toj osobi moguće postupke njenog liječenja i uključiti tu osobu u planiranje njenog liječenja. Važno je napomenuti da je Zakon osigurao pravni mehanizam zaštite osoba s duševnim smetnjama u slučajevima kada je neophodno prisilno zadržavanje i prisilni smještaj u zdravstvenoj ustanovi, i to putem sudskog odlučivanja o tome, s jasnim pravilima postupanja i utvrđenim rokovima koji podrazumijevaju hitnost. Time se izbjegava bilo kakva proizvoljnost u odnosu prema osobama s duševnim smetnjama i narušavanje njihovih osnovnih prava.

96. U FBiH je u pripremi novi Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja, koji će biti dodatno usklađen s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, a vezano za mentalni invaliditet.

97. U Republici Srpskoj je u izradi novi Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja.

Član 15. Sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

98. Prisilno smještena osoba otpustit će se iz zdravstvene ustanove odmah nakon što istekne vrijeme prisilnog smještaja određeno u rješenju suda o prisilnom smještaju. Kao alternativna mjera, nastavlja se liječenje u centrima za mentalno zdravlje koji rade u okviru domova zdravlja.

99. U FBiH i RS, u cilju poboljšanja usluga centara za mentalno zdravlje osobama s mentalnim poremećajima koje imaju višestruke zdravstvene i socijalne potrebe, uveden je model zdravstvene usluge "Kordinirana brigā" ("*Case management*"). Ona podrazumijeva proces pružanja pomoći osobi s mentalnim poremećajima u pristupu nizu različitih usluga, u cilju poboljšanja njenog zdravlja, funkcioniranja, oporavka i socijalne uključenosti. Usmjerena je ne samo na osobu s mentalnim poremećajima već osigurava uključenost porodice, kao i zakonskog zastupnika, te osigurava saradnju između različitih pružalaca zdravstvenih, socijalnih, obrazovnih i drugih usluga u lokalnoj zajednici radi osiguranja kontinuiteta brige. Kordiniranu brigā u zdravstvenoj ustanovi za zaštitu mentalnog zdravlja organizira i provodi multidisciplinarni tim, sa završenom edukacijom iz oblasti kordinirane brige. Stručno usavršavanje iz oblasti kordinirane brige je uređeno posebnim pravilnikom.

100. Kroz Projekt mentalnog zdravlja BiH razrađen je model otpustā koji podrazumijevaju učešće svih relevantnih subjekata društva radi adekvatnog uključivanja u programe podrške i rehabilitacije u zajednici. Ovaj model je trenutno u pilot-fazi i bit će finaliziran nakon svih komentara i sugestija.

101. U Prijedlogu, Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja RS ne koristi termin "prisilna hospitalizacija", već "zadržavanje bez pristanka" i/ili "smještaj bez pristanka". I u jednom i u drugom slučaju, osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju, kao i osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju kojima je potpuno ili djelomično oduzeta poslovna sposobnost, moraju biti upoznate o stanju njihovog zdravlja, dijagnozi, prognozi liječenja itd. Također, poštujući nezavisnost, volju i sklonost, a u svrhu podrške davanju pristanka na medicinsku mjeru, osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju, kojoj je potpuno ili djelomično oduzeta poslovna sposobnost, imat će pravo na informaciju o mogućnosti savjetovanja s osobom u koju ima povjerenje.

102. Osobe koje su preživjele mučenje i seksualno nasilje ostvaruju svoja prava u okviru krivičnog postupka, uključujući i pravo na naknadu, odnosno imovinskopravni zahtjev o kojem odlučuje sud. O imovinskopravnom zahtjevu se raspravlja na prijedlog ovlaštene osobe u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio ovaj postupak, i može se odnositi na naknadu štete, povrat stvari ili poništavanje određenog pravnog posla. U presudi kojom optuženog proglašava krivim, sud može oštećenom dosuditi imovinskopravni zahtjev u cjelini ili djelomično, a za ostatak ga uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov za potpuno i djelomično presuđenje, sud će oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtjev u cjelini može ostvarivati u parničnom postupku.

103. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH⁴⁷ priznaje status posebne kategorije civilnih žrtava rata osobama koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje u ratu. Ovu kategoriju najvećim dijelom čine žene.

104. Po Zakonu o zaštiti žrtava ratne torture RS⁴⁸, status žrtve ratne torture (zaključno s 31.8.2019. godine), ostvarile su 152 osobe, od kojih 92 osobe ostvaruju pravo na mjesečno novčano primanje. Mjesečno novčano primanje ostvaruju žrtve ratne torture – žrtve seksualnog nasilja i osobe koje su bile u logoru kao maloljetne i imaju tjelesno oštećenje od najmanje 20% (računajući i mentalna oštećenja). Postupci po svim podnesenim zahtjevima za utvrđivanje statusa i prava žrtve ratne torture još uvijek nisu okončani.

105. Skupština BDBiH je donijela Odluku o zaštiti civilnih žrtava rata⁴⁹, gdje je propisano ko se smatra civilnom žrtvom rata, vrste prava koja navedene osobe imaju i sâm postupak ostvarivanja tih prava, a tu su, između ostalih, i kategorija osoba kod kojih je nastupilo trajno psihičko oštećenje usljed seksualnog zlostavljanja i silovanja.

Član 16. Sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja

106. Na osnovu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama FBiH uspostavljaju se komisije za zaštitu osoba s duševnim smetnjama u zdravstvenim ustanovama, a koje najmanje jedanput godišnje podnose izvještaj o svom radu nadležnom kantonalnom i Federalnom ministarstvu zdravstva, te predlažu mjere za unapređenje djelatnosti zaštite i liječenja osoba s duševnim smetnjama. Pored navedene komisije, u skladu s izmjenom i dopunom Zakona, osnovana je Komisija za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnjama FBiH. Kao stručno, nezavisno, savjetodavno tijelo Federalnog ministarstva zdravstva, Komisija prati provedbu zaštite prava osoba s duševnim smetnjama u zdravstvenim ustanovama primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite i ustanovama socijalne zaštite osnovanim u skladu sa Zakonom o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u FBiH⁵⁰. Ova komisija je multidisciplinarna i formira se na osnovu javnog oglasa u skladu s Pravilnikom o izboru, organizaciji i radu Komisije za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnjama FBiH⁵¹, te se imenuje na period od četiri godine. Komisija izvještava federalnog ministra zdravstva o nalazima i predlaže mjere za unapređenje stanja u ovoj oblasti 30 dana nakon nadzora u ustanovi, te jednom godišnje. Izvještaji komisija se redovno prate i analiziraju te se poduzimaju odgovarajuće mjere po potrebi. U prosjeku, Komisija obavi godišnje četiri do šest nadzora u zdravstvenim ustanovama. Kada je riječ o socijalnim ustanovama, ova komisija je do sada obavila nadzor u Javnoj ustanovi "Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine – Pazarić" i u Javnoj ustanovi "Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Drin" u Fojnici. U povodu nadzora sačinjeni su detaljni izvještaji te iznesene preporuke za unapređenje stanja u ovim zavodima.

107. U FBiH Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama utvrđuje da svaka osoba s duševnim smetnjama, dobrovoljno ili prisilno smještena u zdravstvenu ustanovu, ima pravo: podnositi pritužbe direktno direktoru zdravstvene ustanove ili šefu odjeljenja u pogledu oblika liječenja, dijagnosticiranja, otpusta iz ustanove i povrede njenih prava i sloboda; postavljati zahtjeve i izjavljivati bez nadzora i ograničenja prigovore, žalbe i druge pravne lijekove nadležnim sudovima, odnosno organima uprave; savjetovati se o svom trošku nasamo s liječnikom ili advokatom po svom izboru. Pored navedenog, ove osobe mogu podnijeti žalbu nadležnoj inspekciji. Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH propisano je kao jedno od temeljnih prava, pravo na prigovor, koje je detaljno razrađeno u čl. 41-43. citiranog Zakona, a u članu 44. je utvrđeno pravo na naknadu štete i način ostvarivanja tog prava.

108. Centar za socijalni rad u FBiH koji je smjestio dijete u ustanovu socijalne zaštite dužan je, radi brige, zaštite, liječenja fizičkog ili mentalnog zdravlja te osobe, pratiti njen tretman u ustanovi. Pravilnikom o

⁴⁷ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16

⁴⁸ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 90/18

⁴⁹ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 33/12 i 15/15

⁵⁰ "Službene novine Federacije BiH", br. 31/08 i 27/12

⁵¹ "Službene novine Federacije BiH", br. 44/13

standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH⁵² propisano je da je pružalac usluga dužan štiti ljudska prava korisnika, njegove interese kao i zadovoljavati njegove osnovne i specifične potrebe, zavisno od kategorije korisnika. Pružalac usluga dužan je jasno definirati procedure za razmatranje pritužbi korisnika, omogućiti njihovo razmatranje i odgovoriti na njih u roku od 15 dana od dana prijema, te voditi evidenciju o njima. Pružalac usluga mora omogućiti korisnicima i upućivanje molbi, žalbi i drugih podnesaka nadležnim organima radi zaštite njihovih prava. Propisi iz oblasti socijalne zaštite ne reguliraju pitanje osiguranja naknada i rehabilitacije žrtvama nasilja i zlostavljanja u ustanovama socijalne zaštite.

109. U skladu s akcionim planom, u cilju sprečavanja budućih povreda ljudskih prava po članu 5. Konvencije u vezi s prisilnim smještajem osoba s poremećajima u mentalnom zdravlju u RS, a na osnovu presude Evropskog suda Hadžimejić i drugi protiv BiH, planirano je raditi sveobuhvatne analize materijalno-tehničkih uslova u ustanovama socijalne i zdravstvene zaštite, analize potreba za dodatnim opremanjem, pojačane procedure stručnog i inspekcijuskog nadzora nad radom ustanova socijalne zaštite koje zbrinjavaju osobe s poremećajima u mentalnom zdravlju itd.

110. U proteklom periodu izvršen je nadzor nad provedbom stručnog rada JU "Dom za osobe s invaliditetom" u Prijedoru. Od ukupno 188 korisnika, 29 korisnika imaju oduzetu poslovnu sposobnost. Navedeni korisnici su pod starateljstvom bližih srodnika ili radnika centara za socijalni rad i svi korisnici imaju oštećenje u intelektualnom funkcioniranju ili višestruka oštećenja. Također, osobe sa smetnjama mentalnog zdravlja, kojima je potpuno ili djelomično oduzeta poslovna sposobnost, moraju biti upoznate sa svojim pravom na informaciju o mogućnosti podnošenja zahtjeva, prigovora, žalbi i drugih pravnih lijekova nadležnim pravosudnim i drugim organima.

111. Inspekcijски nadzor nad zdravstvenim ustanovama u RS vrši zdravstveni inspektor, u skladu sa zakonom kojim se uređuje oblast inspekcija u RS, te obuhvata stručni nadzor i unutrašnji nadzor. Stručni nadzor se obavlja redovno i vanredno, a komisiju imenuje nadležno ministarstvo zdravlja. Zahtjev za vanredni stručni nadzor ministarstvu može dostaviti fond, zdravstveni inspektor, zaposleni u zdravstvenoj ustanovi za zaštitu mentalnog zdravlja i građanin koji nije zadovoljan uslugom zdravstvene ustanove za zaštitu mentalnog zdravlja, kao i njegova porodica. Ministarstvo cijeni opravdanost zahtjeva i odlučuje o vanrednom stručnom nadzoru. Zdravstvena ustanova obavezno provodi unutrašnji nadzor nad radom svojih organizacionih jedinica, kao i nad radom zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika, te propisuje način obavljanja unutrašnjeg nadzora. Ministar može privremeno zabraniti obavljanje djelatnosti psihijatrije u zdravstvenoj ustanovi za zaštitu mentalnog zdravlja ako u predviđenom roku ne provede naložene mjere.

112. U oblasti socijalne zaštite u RS vrši se unutrašnji, inspekcijски i stručni nadzor. Unutrašnji nadzor⁵³ može biti redovni i vanredni i obavlja se po službenoj dužnosti, ili na zahtjev korisnika prava, odnosno na zahtjev osnivača ustanove socijalne zaštite. Inspektor u socijalnoj zaštiti dužan je utvrditi da li je rad ustanove socijalne zaštite, pravnog i fizičkog lica koje obavlja djelatnost socijalne zaštite usklađen sa Zakonom o socijalnoj zaštiti RS i podzakonskim aktima koji reguliraju ovu oblast. Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, također, vrši nadzor nad provedbom stručnog rada ustanova socijalne zaštite bez obzira u čijem su vlasništvu.

Član 17. Zaštita integriteta osobe

113. Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH svakom pacijentu garantiraju se prava na obavještenost i učestvovanje u postupku liječenja, utvrđuje se pravo na samoodlučivanje i pristanak na medicinsku mjeru, uključujući i zaštitu prava pacijenta koji nije sposoban dati pristanak. Bez pristanka pacijenta ne smije se, po pravilu, nad njim poduzeti ikakva medicinska mjera. Ovaj zakon decidno utvrđuje da pacijent s invaliditetom ima pravo dobiti obavijesti u razumljivom i pristupačnom obliku, prilagođene njegovom obrazovnom nivou, fizičkom, kao i emocionalnom stanju, te iskazuje pristanak u njemu pristupačnom obliku. Istim zakonom je utvrđeno da, ako je pacijent maloljetan ili je pacijent osoba lišena poslovne sposobnosti,

⁵² "Službene novine Federacije BiH", br. 15/13 i 44/16

⁵³ Vršiti se u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, zakonom koji propisuje rad upravnih organa i Zakonom o upravnoj inspekciji. Inspekcijски nadzor nad provedbom Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske i propisa donesenih na osnovu njega vrši inspekcija nadležna za socijalnu zaštitu.

medicinska mjera nad njim može se poduzeti uz obavještenje i pristanak njegovog roditelja, zakonskog zastupnika ili staratelja, s tim da maloljetni pacijent odnosno pacijent koji je lišen poslovne sposobnosti, treba i sâm biti uključen u donošenje odluke o pristanku na predloženu medicinsku mjeru, u skladu s njegovom zrelošću i sposobnošću za rasuđivanje. Ako su interesi pacijenta i njegovog roditelja, zakonskog zastupnika odnosno staratelja suprotstavljeni, nadležni zdravstveni radnik je dužan odmah o tome obavijestiti nadležni centar za socijalni rad.

114. Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata BiH medicinska mjera bez saglasnosti pacijenta, odnosno roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog pacijenta, može se poduzeti samo u izuzetnim slučajevima, koji su utvrđeni zakonom i koji su u skladu s liječničkom etikom, i to: kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih; nad pacijentom koji je bez svijesti ili iz drugih razloga nije u stanju saopćiti svoj pristanak; hitna medicinska mjera; u provedbi tjelesnog pregleda i drugih radnji za potrebe krivičnog postupka, odnosno obaveznog psihijatrijskog vještačenja u slučaju sumnje da je isključena ili smanjena računaljivost osumnjičenog, odnosno optuženog za krivično djelo, saglasno propisima o krivičnom postupku FBiH.

115. U skladu s Prijedlogom zakona o zaštiti mentalnog zdravlja RS, osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju daje pristanak na medicinsku intervenciju u vidu obrasca u pisanom obliku nakon što je, poslije izvršene procjene sposobnosti o davanju pristanka na medicinsku intervenciju, utvrđeno da razumije svrhu, prirodu, posljedice, koristi i opasnosti medicinske intervencije, u skladu s propisima kojim je uređen vanparnični postupak. Poštujući nezavisnost, volju i sklonost osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju kojoj je potpuno ili djelomično oduzeta poslovna sposobnost, a u svrhu podrške za davanje pristanka na medicinsku mjeru, osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju može se savjetovati s osobom u koju ima povjerenje. Izuzetno, ako ova osoba ni poslije savjetovanja, a u svrhu podrške za davanje pristanka na medicinsku intervenciju, ne dâ svoj pristanak, može se podvrgnuti medicinskoj intervenciji samo uz pristanak zakonskog zastupnika u vidu obrasca u pisanom obliku. Osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju ne može se odreći prava na davanje izjave o pristanku na predloženu medicinsku mjeru, ali se pristanak na medicinsku mjeru može povući u bilo koje vrijeme u vidu obrasca u pisanom obliku. Osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju za koju je poslije pregleda, dobijanja informacija i izvršene procjene sposobnosti o davanju pristanka na medicinsku intervenciju utvrđeno da ne razumije svrhu, prirodu, posljedice, koristi i opasnosti medicinske intervencije, te nije sposobna dati pristanak u vidu izjave u pisanom obliku, može biti podvrgnuta medicinskoj intervenciji bez pristanka u vidu zadržavanja, odnosno smještaja ako je:

- medicinska intervencija neophodna da bi se spriječilo značajno pogoršanje zdravstvenog stanja;
- poduzimanje medicinske intervencije bez pristanka osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju da bi se spriječilo ugrožavanje života i sigurnosti te osobe ili života i sigurnosti drugih osoba i
- medicinska intervencija usmjerena ka ponovnom uspostavljanju sposobnosti donošenja odluke o pristanku na medicinsku intervenciju.

Na provedbu medicinske intervencije bez pristanka osobe sa smetnjama u mentalnom zdravlju u vidu zadržavanja, odnosno smještaja u bolnicu, klinički centar ili u specijalnu bolnicu, primjenjuju se propisi kojim se uređuje vanparnični postupak.

Član 19. Nezavisno življenje i uključenost u zajednicu

116. U BiH nije usvojena državna strategija deinstitucionalizacije, s obzirom na to da su pitanja socijalnog zbrinjavanja u nadležnosti entiteta, kantonā i BDBiH. U entitetima nisu donijeti zakoni ili neki drugi propisi koji garantiraju da neće biti novih ulaganja u ustanove socijalnog zbrinjavanja.

117. Vlada FBiH je usvojila Strategiju deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH (2014-2020)⁵⁴, a u skladu s njom je izrađen i Akcioni plan. Navedeni strateški dokumenti su usmjereni na unapređenje uslova za razvoj sistema zaštite kojim će se osigurati poboljšanje kvaliteta života, nediskriminacija, zaštita ljudskih prava i sloboda za sve korisnike socijalne zaštite kroz tranziciju s institucionalne brige na

⁵⁴ Vlada FBiH dala saglasnost Odlukom V. broj 1591/2017 od 7.12.2017. godine.

socijalnu brigu u zajednici. Što se tiče finansiranja procesa deinstitucionalizacije, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je u izvještajnom periodu realiziralo kapitalni transfer ustanovama socijalne zaštite, koji je bio usmjeren na poboljšanje postojećih prostornih uslova i uspostavljanje stambenih zajednica kao oblika organiziranog stanovanja uz podršku. Ciljevi koji su se željeli postići su poboljšanje uslova boravka štićenika, poboljšanje postojećih infrastrukturnih uslova za funkcioniranje ustanova na nivou FBiH, socijalno zbrinjavanje i osposobljavanje za samostalan život i rad prema preostalim sposobnostima i provedba radne aktivnosti štićenika.

118. U FBiH u okviru dodatnih i kontinuiranih edukacija profesionalaca u mentalnom zdravlju, posebno uz podršku Projekta mentalnog zdravlja u BiH, kontinuirano se vrši i upoznavanje s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, uključujući značaj socijalne inkluzije i osiguranje prava na uključivanje u zajednicu ovih osoba, odnosno život u zajednici na ravnopravnom osnovu s drugima. Organizacije osoba s invaliditetom su kontinuirano uključene kroz ovaj projekt u sve aktivnosti od značaja za tretman i rehabilitaciju osoba s duševnim smetnjama. Radi se na njihovom osnaživanju za samostalan život, ali i na osnaživanju kapaciteta za preuzimanje društvenih uloga putem ciljanog angažmana u nevladinim organizacijama i odnosa s vladinim tijelima, zatim se radi i na jačanju kapaciteta za govorništvo, posebno javno i sl. U ovoj oblasti se provodi niz aktivnosti na terenu, što unapređuje ukupni položaj osoba s duševnim smetnjama i njihovu ulogu u društvu.

119. U oblasti socijalne zaštite⁵⁵ u RS, jedan od ciljeva je deinstitucionalizacija ustanova za smještaj osoba s invaliditetom, koji predstavlja aktivnosti izmještanja osoba s invaliditetom iz ustanova u lokalne zajednice u skladu s individualnim planom brige i podrške, zatim transformaciju ustanova socijalne zaštite i razvijanje usluga podrške osobama s invaliditetom u cilju deinstitucionalizacije.

120. Predstavnici udruženja osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju su uključeni u izradu zakonskih i strateških dokumenata iz ove oblasti. Također, ove osobe su uključene u izradu individualnog plana oporavka zajedno sa stručnim timom centra za zaštitu mentalnog zdravlja, što je posebno naglašeno u Prijedlogu zakona o zaštiti mentalnog zdravlja u Poglavlju 5 – Zajedničko planiranje otpusta i otpust osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju sa odjeljenja psihijatrijske bolnice, klinike za psihijatriju kliničkog centra, specijalne bolnice ili zavoda za forenzičku psihijatriju. Pored toga, posebno poglavlje u Prijedlogu zakona o zaštiti mentalnog zdravlja obrađuje socijalnu inkluziju i život u društvenoj sredini u cilju deinstitucionalizacije. U RS je u planu i obuka zdravstvenih radnika u vezi s preporukama Konvencije.

121. Većina nastavnih planova i programa studija za socijalni rad na univerzitetima u BiH je ažurirana i u skladu je s odredbama Konvencije. Tako se na odsjecima za socijalni rad Univerziteta u Banjoj Luci ova pitanja obrađuju kroz predmete: Socijalni rad s osobama s invaliditetom, Siromaštvo i socijalno uključivanje i Socijalna politika. Na Univerzitetu u Sarajevu ova pitanja se obrađuju kroz dva predmeta koja se bave osobama s invaliditetom (djecom i odraslima).

122. Na Univerzitetu u Tuzli djeluje Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet kao jedina ustanova ovog tipa u BiH. Na studijskom odsjeku Specijalna edukacija i rehabilitacija na Katedri za intelektualne teškoće uveden je predmet "Programi podrške u radu s osobama s intelektualnim teškoćama", gdje su ažurirane nastavne jedinice u duhu prevencije institucionalizacije i deinstitucionalizacije osoba s intelektualnim teškoćama. Na prvoj godini dodiplomskog studija izučava se predmet pod nazivom Inkluzivna praksa. Na sjednici Senata Univerziteta u Tuzli usvojen je Master plan razvoja i implementacije strategija socijalne dimenzije, koji predviđa niz mjera, između ostalih, mjere poboljšanja pristupačnosti nastavnih materijala i planova za inkluzivnu nastavu kojim će nastavnici i administrativno osoblje i drugih fakulteta imati obavezu usvojiti osnovna znanja i unaprijediti izvođenje nastave, ispita i drugih kurikularnih obaveza u skladu s principima inkluzivnog obrazovanja. U vezi s tim, već su održani treninzi za nastavno i administrativno osoblje.

---

⁵⁵ Akcioni plan za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom u RS 2016–2026. (Cilj 7.3.3)

Član 20. Lična pokretljivost

123. U FBiH, shodno članu 33. Zakona o zdravstvenom osiguranju⁵⁶, osigurane osobe imaju pravo na korištenje ortopedskih i drugih pomagala. Lista ortopedskih pomagala je dio Odluke o osnovnom paketu zdravstvenih prava⁵⁷, dok se obim prava utvrđuje s kantonalnim propisima⁵⁸ i ide na budžetski teret kantonalnih zavoda zdravstvenog osiguranja. Pomagala se nabavljaju uglavnom putem javnih nabavki, uz pojedine izuzetke gdje osobe same mogu birati gdje će ih nabaviti. Obuke za korištenje pomagala se uglavnom rade u okviru kuće koja osigurava ortopedsko pomagalo. Evidentan je rast troškova za ortopedska pomagala u FBiH, tako su u 2018. godini troškovi iznosili 27.306.197,00 KM i veći su za 4,8% u odnosu na 2017. godinu, te imaju trend rasta u odnosu na prethodne godine.

124. Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH osigurava zdravstvenu uslugu "Humana reprodukcija osoba s invaliditetom", koja se finansira sredstvima Federalnog fonda solidarnosti. Pozitivan primjer je Zavod zdravstvenog osiguranja Tuzlanskog kantona koji svake godine vrši evaluaciju Jedinственe liste ortopedskih i drugih pomagala. Zavod ima kontinuiranu i transparentnu saradnju s udruženjima osoba s invaliditetima i na osnovu njihovih prijedloga, u skladu s finansijskim mogućnostima, proširuje ovu Listu i vrši njenu evaluaciju. Zavod zdravstvenog osiguranja Tuzlanskog kantona ne provodi javnu nabavku ortopedskih i drugih pomagala, već je Listom utvrđeno učešće Zavoda u nabavci pomagala koja se realizira na način da osigurana osoba nabavlja pomagalo kod bilo kojeg pravnog, odnosno fizičkog lica koje se bavi izradom/isporukom pomagala. Učešće Zavoda na Listi pomagala se utvrđuje u iznosu, odnosno procentu učešća od cijene pomagala, a kod određenih pomagala osigurana osoba snosi razliku u cijeni pomagala.

125. U RS je donesen Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o pravu na medicinska sredstva⁵⁹, koji propisuje sadržaj, obim i način ostvarivanja prava na medicinska sredstva kao prava na zdravstvenu zaštitu propisanog Zakonom o zdravstvenom osiguranju. Pravo na medicinsko sredstvo, u sadržaju i obimu definirano ovim pravilnikom, ostvaruje se kod pravnog subjekta registriranog kod nadležnog organa s kojim Fond ima zaključen ugovor o isporuci medicinskog sredstva osiguranim osobama, a na način propisan ovim pravilnikom. Osigurana osoba ostvaruje pravo na medicinsko sredstvo u skladu s medicinskim indikacijama i drugim uslovima utvrđenim Listom medicinskih sredstava, na osnovu kojih se izdaje nalog za nabavku/popravku medicinskog sredstva, propisan na obrascu koji se nalazi u prilogu Pravilnika. Pravilnikom o pravu na ortopedska pomagala iz 2018/19. godine skraćena je procedura za dobijanje ortopedskog pomagala kao i dužina njenog trajanja.

126. Zaključivanjem Protokola o saradnji između Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS i Fonda zdravstvenog osiguranja RS, 2. marta 2018. godine, data je mogućnost da ratni vojni invalidi – amputirci i paraplegičari - mogu ostvariti pravo na ortopedsko pomagalo (medicinsko sredstvo) preko ovog ministarstva u vidu novčanih sredstava u svrhu kupovine ortopedskog pomagala po sopstvenom izboru. U tom slučaju, to pravo ne mogu ostvariti preko Fonda na način predviđen propisima Fonda i suprotno. Isplata sredstava za kupovinu ortopedskog pomagala vrši se u skladu s internim aktom Ministarstva donesenim na osnovu pomenutog protokola, čiji je sastavni dio Lista ortopedskih pomagala za ratne vojne invalide, amputirce i paraplegičare za koje Ministarstvo može odobriti novčana sredstva, a kojom je predviđena vrsta, šifra, sastav seta ortopedskog pomagala, vrijednost i rok trajanja ortopedskog pomagala. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS je zaključilo takav protokol i s Fondom zdravstvenog osiguranja Brčko distrikta BiH.

127. U Fondu zdravstvenog osiguranja BDBiH je revidiran Pravilnik koji uređuje predmetnu oblast, te je od 1.9.2019. godine u primjeni izmijenjeni i dopunjeni Pravilnik o ostvarivanju prava na ortopedska i druga pomagala osiguranih osoba Fonda. U postupku nabavke potrebnog pomagala, osigurane osobe vrše odabir ustanove u kojoj će nabaviti pomagalo, a obuku korisnika o korištenju pomagala vrši nadležni doktor i ustanova koja isporučuje pomagala.

⁵⁶ "Službene novine Federacije BiH", br. 30/97, 7/02, 70/08, 48/11 i 36/18

⁵⁷ "Službene novine Federacije BiH", br. 21/09

⁵⁸ Lista novih kantonalnih propisa u Aneksu

⁵⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 114/12, 59/14, 94/14, 100/14, 61/16, 7/17, 53/18, 112/18, 121/18, 21/19 i 46/19

128. Osobe s invaliditetom u BiH i dalje smatraju da su postojeća rješenja za nabavku pomagala diskriminirajuća, jer su različita zavisno od uzroka invaliditeta i teritorijalne pripadnosti. Ratni vojni invalidi su u povoljnijem položaju kod nabavke kvalitetnijih pomagala i kod usluga rehabilitacije. Posebno lošim smatraju rješenje u FBiH gdje je kantonima ostavljeno da utvrđuju obim prava i postupak za njihovo ostvarivanje, bez kriterija utvrđenih na nivou FBiH. Također, smatraju da zavodi osiguravaju nizak iznos učešća, te da se nabavljaju nedovoljno kvalitetna pomagala za neratne osobe s invaliditetom.

Član 21. Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama

129. U RS je usvojen Zakon o znakovnom jeziku.⁶⁰

130. Prema Zakonu o komunikacijama⁶¹ nalaže se zaštita interesa svih korisnika telekomunikacijskih usluga u smislu dostupnosti tih usluga, njihovog kvaliteta i cijena. Prema Pravilu 68/2013⁶² o obavljanju djelatnosti davalaca fiksnih javnih telefonskih usluga, davalac usluge treba objaviti imenik u elektronskoj formi na svojoj web stranici, tako da je moguće primijeniti programe, tzv. "čitače ekrana", u cilju omogućavanja pristupa za slijepe i slabovidne osobe.

131. "BH Telecom" kao društveno odgovorna i socijalno osjetljiva kompanija planira u narednom periodu osigurati alate za prilagođavanje svih svojih servisa osobama s invaliditetom. Trenutno, mobilna verzija njihove web stranice na *Google Lighthouse Accessibility* testu ima ocjenu 83/100, desktop verzija na *Web Accessibility* ima ocjenu 81%, s tim da će u narednom periodu raditi na njenom prilagođavanju do 100%. Također, "BH Telecom" je u narednom periodu planirao uspostaviti mogućnost videopoziva na kontakt-centru, na kojem bi bio angažiran radnik s poznavanjem znakovnog jezika. "BH Telecom" d.d. Sarajevo u svojoj ponudi ima pakete usluga namijenjene osobama s invaliditetom, te uslugu pod nazivom "Tu sam" koja omogućava olakšavajuće korištenje za osobe s invaliditetom (aplikacija sadrži panik dugme i sl.).

132. Kompanija "Mtel" a.d. Banja Luka trenutno ne pruža informacije u pristupačnim oblicima.

Član 23. Poštovanje doma i porodice

133. Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH⁶³ propisano je da porodici koja ima dijete ometeno u fizičkom ili psihičkom razvoju i porodici u kojoj su oba ili jedan roditelj invalidi, osiguravaju se povoljniji uslovi u stjecanju i ostvarivanju prava i veći iznosi materijalnih i drugih davanja utvrđenih ovim zakonom i propisom kantona. Ovim zakonom je također propisano pravo na usluge socijalnog i drugog rada radi sprečavanja pojava i ublažavanja posljedica socijalnih problema.

134. U dokumentu "Javne politike o razvoju hraniteljstva u FBiH"⁶⁴ prepoznata je važnost organiziranja i provedbe javnih kampanja usmjerenih afirmiranju i promoviranju hraniteljstva u FBiH, a promociju hraniteljstva u FBiH obavljaju nevladine i međunarodne organizacije koje se bave zaštitom djece (HHC, UNICEF i sl.)

135. Zakonom o socijalnoj zaštiti RS⁶⁵ propisana su sljedeća prava: novčana pomoć, dodatak za pomoć i njegu druge osobe, podrška u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju, smještaj u ustanovu, zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu, pomoć i njega u kući, dnevno zbrinjavanje, jednokratna novčana pomoć i savjetovanje. Navedenim pravima se osigurava pomoć osobama i porodicama koje se nađu u stanju socijalne potrebe usljed različitih okolnosti, pa i invaliditeta.

136. Strategijom unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017-2026, kao jedan od ciljeva u oblasti socijalne zaštite, predviđeno je osiguravanje minimalne socijalne sigurnosti osoba s invaliditetom po jednakim kriterijima bez obzira na uzroke nastanka invalidnosti. Jedna od aktivnosti za postizanje navedenog

⁶⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 62/18, implementacija u nadležnosti Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske

⁶¹ "Službeni glasnik BiH", br. 31/03, 75/06, 32/10 i 92/12, član 7. stav 2 c)

⁶² "Službeni glasnik BiH", br. 17/13, član 5. stav 5 b)

⁶³ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16 i 40/18

⁶⁴ Usvojila Vlada Federacije BiH Zaključkom V. broj: 1438/2015 od 22.10.2015. godine

⁶⁵ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 37/12, 90/16 i 94/19

cilja je upravo unapređenje prava osoba s invaliditetom kroz uvođenje invalidnine, korak u prevenciji smještaja osoba s invaliditetom u ustanove te podrška porodicama osoba s invaliditetom. Vlada RS je u 2018. i 2019. godini donijela odluke o odobrenju plasmana sredstava za unapređenje položaja osoba s invaliditetom kroz naknade za ličnu invalidninu, te se pristupilo izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj zaštiti kako bi se uvelo pravo na ličnu invalidninu.

137. Zakonom o dječijoj zaštiti⁶⁶ RS propisana su i prava na dodatak na djecu, uvećani dodatak na djecu sa smetnjama u razvoju i refundacija isplaćene naknade plate za vrijeme rada s polovinom punog radnog vremena radi pojačane njege i brige o djetetu sa smetnjama u razvoju. Primjenom strateškog dokumenta Strategije unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017–2026, normirano je novo pravo u oblasti dječije zaštite "Naknada roditelju njegovatelju ili njegovateljcu". U vezi s tim, planiraju se izmjene i dopune Zakona o dječijoj zaštiti RS kako bi se poboljšala minimalna socijalna sigurnost djece s invaliditetom, podrška biološkoj porodici i prevencija smještaja djece sa smetnjama u razvoju u ustanove socijalne zaštite, kako bi djeca ostala u svojim porodicama. Novo pravo u oblasti dječije zaštite ostvarivali bi kao novčanu naknadu roditelji njegovatelji ili njegovateljci koji se brinu o djeci sa smetnjama u razvoju 24 sata dnevno.

138. Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja RS 2015-2020.⁶⁷ predviđa razvoj hraniteljstva kao usluge porodičnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Uz finansijsku podršku UNICEF-a, održani su treninzi predstavnika centara za socijalni rad u RS, s ciljem razvoja njihovih kapaciteta u narednom periodu, unapređenja kompetencija i osposobljavanja za procjenu opće mogućnosti hraniteljskih porodica za kvalitetno obavljanje hraniteljske uloge i zadataka hranitelja, zadovoljavanja specifičnih potreba korisnika za koje se primjenjuje hraniteljstvo kao mjera zaštite. Aktivnosti u oblasti hraniteljstva će biti nastavljene i u narednom periodu.

Član 24. Obrazovanje

139. BiH nema jedinstvenu strategiju o inkluzivnom obrazovanju, već se ova pitanja uređuju na nivoima entiteta, kantonā i BDBiH, a u skladu s ustavnim nadležnostima. U cijeloj BiH ukupna prilagođenost inkluzivnom obrazovanju se može označiti kao djelomična, ali se kontinuirano radi na njenom unapređenju.

140. Svi zakoni u oblasti obrazovanja u BiH svakoj osobi garantiraju jednako pravo pristupa, jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju i uživanje istovjetnog tretmana, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu i nijedan zakon ne sadrži diskriminirajuće odredbe. Princip inkluzivnosti osoba s poteškoćama u razvoju u obrazovni sistem je normativno ugrađen u sve zakonske i druge akte iz oblasti obrazovanja u BiH.

141. Postignuti su određeni rezultati Strateškim pravcima razvoja obrazovanja u BiH, s Planom implementiranja 2008-2015, u oblasti integracije ove djece u redovni sistem školovanja, ali ovi uspjesi variraju od jedne do druge nadležne vlasti. Veći urbani centri imaju razvijeniji pristup inkluzivnom obrazovanju, za razliku od ruralnih i teritorijalno razuđenih sredina.

142. Krajem 2017. godine, nadležne obrazovne vlasti u BiH, uz podršku UNICEF-a, definirale su generalne preporuke za inkluzivno obrazovanje koje uključuju: utvrđivanje pojmovnika inkluzivnog obrazovanja i instrumentarija za procjenu potreba djeteta u inkluzivnom obrazovanju; analizu podataka o djeci s posebnim potrebama u BiH te definiranje uputa za podršku inkluzivnom obrazovanju (mobilni stručni tim i asistent u nastavi).

143. U okviru Zajedničke akcije Evropske unije i Vijeća Evrope "Kvalitetno obrazovanje u multietničkim društvima", koja je realizirana od januara 2018. godine do maja 2019. godine, Ministarstvo civilnih poslova BiH, u saradnji s nadležnim obrazovnim vlastima u BiH, pripremiло je dokument "Preporuke za politike djelovanja s Mapom puta za unapređenje inkluzivnog obrazovanja u BiH". Preporuke su usklađene s vizijom Vijeća Evrope za kvalitetno obrazovanje i Preporukom CM/Rec(2012)13 Odbora ministara državama članicama

⁶⁶ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 114/17, 122/18 i 107/19

⁶⁷ Usvojila je Narodna skupština Republike Srpske na VII sjednici, održanoj 29.10.2015. godine

o osiguravanju kvalitetnog obrazovanja, kao i s međunarodnim standardima za kvalitetno obrazovanje za sve, posebno u segmentu inkluzije.

144. Također, na osnovu preporuka Evropske komisije sa Pododbora za inovacije, informacijsko društvo i socijalnu politiku i Odbora za stabilizaciju i pridruživanje između Evropske komisije i BiH, u cilju unapređenja inkluzivnog obrazovanja i primjene inkluzivnih praksi u BiH, Ministarstvo civilnih poslova BiH je pripremio dokument "Preporuke za inkluzivno obrazovanje u BiH", baziran na rezultatima i usaglašenim ciljevima tokom implementacije Zajedničkog projekta Evropske unije i Vijeća Evrope "Regionalna podrška inkluzivnom obrazovanju". Prvi dokument je usvojen 15.10.2020. godine na Vijeću ministara BiH, dok se uskoro očekuje usvajanje drugog dokumenta. Implementacija predloženih preporuka bi trebala doprinijeti unapređenju inkluzivnog obrazovanja i daljem razvoju inkluzivnih obrazovnih politika, što bi trebao biti kontinuiran proces, vizija i cilj nadležnih obrazovnih vlasti u BiH i svih relevantnih partnera, za ostvarenje kvalitetnog obrazovanja na svim nivoima, za sve.

145. U Strategiji za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH (2016-2021) – Specifični cilj 2. (Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom putem uklanjanja arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih barijera, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu) i Specifični cilj 3. (Uključiti osobe s invaliditetom u sve oblasti života ravnopravno s drugima, posebno u oblasti obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja) – predviđaju niz aktivnosti koje se odnose na pitanje pristupačnosti u inkluzivnom obrazovanju.

146. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke promovira inkluzivno obrazovanje i cjeloživotno učenje za učenike i studente putem finansiranja projekata iz oblasti inkluzivnosti te izradom strateških dokumenata kojima je cilj, ili sadrže mjere kojima je cilj, unapređenje obrazovanja djece s poteškoćama u razvoju i studenata s invaliditetom.

147. Inkluzivno obrazovanje se realizira prema različitim podzakonskim aktima u kantonima FBiH, kao što su: Pravilnik o inkluzivnom obrazovanju učenika s posebnim obrazovnim potrebama Zeničko-dobojskog kantona⁶⁸, Pravilnik o odgoju i obrazovanju učenika s posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Pravilnik o inkluzivnom obrazovanju⁶⁹ i dr.

148. Tuzlanski kanton je donio Strategiju za uključivanje djece s poteškoćama u obrazovanje sa sedmogodišnjim Planom implementacije⁷⁰.

149. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo pripremio je Strategiju za uključivanje djece s poteškoćama u razvoju u obrazovanje sa sedmogodišnjim Planom implementacije u Kantonu Sarajevo. Strategija je razvijena u partnerstvu Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo i međunarodne organizacije Save the Children, a očekuje se uskoro i njeno usvajanje.

150. Strategije za inkluzivno obrazovanje nisu usvojene u većini kantona, ali se planira njihovo usvajanje u Zeničko-dobojskom kantonu, Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde i Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Inkluzivno obrazovanje će kao poseban cilj biti integrirano u strategiju obrazovanja Zapadnohercegovačkog kantona.

151. Arhitektonska pristupačnost školskog okruženja u FBiH varira, pa je u nekim kantonima bolja, ali se stanje progresivno popravlja te se na tome kontinuirano radi. Većina prilaza je adekvatno uređena dok i dalje ostaje veliki problem oko prilagođavanja unutrašnjosti škola. U školama se redovno izrađuju individualizirani odgojno-obrazovni programi za djecu s intelektualnim smetnjama koja ne mogu pratiti redovne nastavne programe, u saradnji s roditeljima djece. Za većinu djece s invaliditetom kojima je potreban asistent u nastavi, te druga

⁶⁸ "Službene novine Zeničko-dobojskog kantona", br. 10/15

⁶⁹ "Službene novine Kantona Sarajevo", br. 32/19

⁷⁰ Usvojena je na 50. sjednici Skupštine Tuzlanskog kantona 29.3.2018. godine

didaktička i edukacijska pomagala, osiguravaju im se i finansiraju iz budžeta škola, lokalnih zajednica, nadležnih ministarstava obrazovanja i iz donatorskih sredstava.

152. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, u saradnji sa Save the Children, osiguralo je donaciju šest Roby gusjeničara za savladavanje infrastrukturnih barijera za djecu koja koriste kolica u Kantonu Sarajevo.

153. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je izdvojilo značajna finansijska sredstva za inkluzivno obrazovanje⁷¹, s tim da se brojne aktivnosti finansiraju iz donatorskih sredstava (UNICEF, Save the Children). Po kantonima je situacija raznolika te se značajno razlikuju izdvajanja za inkluzivno obrazovanje, i to za finansiranje različitih usluga kao što su: osiguranje prijevoza učenika, nastavnog materijala, stručnog kadra (defektologa, asistenta i za različite druge potrebe inkluzivnog obrazovanja).⁷²

154. U nekim kantonima još uvijek nema tačno određenih budžetskih izdvajanja za inkluzivno obrazovanje, kao što je to u Hercegovačko-neretvanskom kantonu.

155. U skladu s rješenjem Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, organizaciji "EDUS" je od 2019. godine ustupljen prostor u Centru "Vladimir Nazor" u Sarajevu, u kojem se realizira program predškolskog odgoja i obrazovanja za podršku djeci s teškoćama iz autističnog spektra, u iznosu od 1.200.000,00 KM za godinu.

156. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo planira formiranje 20 stručnih, tročlanih timova podrške školama, isključivo namijenjenih podršci u radu s djecom s teškoćama u razvoju. Tim će činiti defektolozi (različitog usmjerenja zavisno od potreba), psiholog i logoped, a imat će zadatak pružanja stručne podrške odgojno-obrazovnim ustanovama, od predškolskog do srednjoškolskog nivoa, u vidu rane intervencije, podrške stručnom tretmanu, savjetovanja nastavnika i stručnih saradnika, edukacije i pomoći nastavnicima i stručnim saradnicima pri izradi individualno prilagođenog programa za učenika itd.

157. U FBiH, kantonalni pedagoški zavodi provode kontinuirane obuke nastavnog osoblja, a neke od tema su i inkluzivno obrazovanje. Neke od obuka su realizirane uz podršku donatora, kao što su UNICEF, Save the Children i Udruženje "DUGA".

158. Na inicijativu Pedagoškog zavoda Zenica odobren je Projekt "Izrada individualnih obrazovnih programa", koji će se provoditi u 2020. godini. Ovaj zavod je ranije provodio obuke na teme: Socijalna kohezija, Obrazovanje za društvenu pravdu, Specifične teškoće u učenju kod učenika osnovnih i srednjih škola i primjena Pravilnika o inkluzivnom obrazovanju učenika osnovnih i srednjih škola.

159. U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, u toku školske 2012/13. godine, u edukacije iz oblasti inkluzije i rada s djecom s posebnim potrebama uloženo je 30.000,00 KM, i to putem Projekta "Edukacije za nastavnike i stručne saradnike osnovnih i srednjih škola u oblasti inkluzije i rada s djecom s posebnim obrazovnim potrebama u ustanovama za odgoj i obrazovanje u ovom kantonu".

160. Ministarstvo prosvjete i kulture RS, u saradnji s Republičkim pedagoškim zavodom, provodi inkluziju u školama. U skladu sa zakonom, učenici s teškoćama u razvoju stječu odgoj i obrazovanje u redovnim školama (u redovnim, kombinovanim ili posebnim odjeljenjima) ili školama za djecu sa smetnjama u razvoju. U školama za djecu sa smetnjama u razvoju školuju se učenici u skladu s preporukama navedenim u nalazu i mišljenju stručne komisije. Odgojno-obrazovni rad za ove učenike realizira se na osnovu nastavnog plana i programa, te individualnih obrazovnih programa koje predlaže stručni tim škole, a usvaja nastavničko vijeće. U slučaju da je predloženo angažiranje osobe za podršku učeniku sa smetnjama u razvoju - asistenta, a na osnovu nalaza i

---

⁷¹ Pogledati tabele u prilogu

⁷² U budžetu za 2019. godinu, u Tuzlanskom kantonu je planirano 542.500,00 KM, u Zeničko-dobojskom kantonu 84.650,00 KM i Zapadnohercegovačkom kantonu 1.780.100,00 KM.

mišljenja stručne komisije za procjenu potreba i usmjeravanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju, škola će zatražiti saglasnost Ministarstva za njeno angažiranje.

161. Ministarstvo prosvjete i kulture RS od školske 2010/2011. godine finansira asistente koji su se prioritarno odobrali za učenike s autizmom/kombinovanim smetnjama s elementima autizma i učenike s tjelesnim oštećenjima (teško pokretne i nepokretne učenike). Učenicima s drugim smetnjama u razvoju odobravani su asistenti u zavisnosti od raspoloživih sredstava planiranih budžetom. Asistent pruža tehničku pomoć u kretanju i obavljanju higijenskih potreba, komunikaciji i socijalnoj uključenosti i drugoj vrsti pomoći, zavisno od potreba učenika, a na prijedlog nastavnika ili stručne službe škole. Vlada RS je od školske 2010/2011. do 2018/2019. godine za asistente izdvojila ukupno 3.229.381,00 KM⁷³.

162. U stručnim službama osnovnih škola RS, u školskoj 2018/2019. godini, pored obaveznog pedagoga, u 21 školi je bio angažiran defektolog, u 125 psiholog, u 12 logoped te u 9 škola angažiran je socijalni radnik. U RS su kreirani nastavni planovi i programi za učenike s oštećenjem vida, učenike s oštećenjem sluha, učenike s lankim oštećenjem intelektualnog funkcioniranja, učenike s umjerenim i težim oštećenjem intelektualnog funkcioniranja te za djecu s autizmom.

163. Inače, pored 187 osnovnih i 92 srednje škole u RS, postoje i četiri centra za obrazovanje i odgoj djece sa smetnjama u psihofizičkom razvoju u koje se, na osnovu rješenja o vrsti i stepenu ometenosti, upućuju uglavnom djeca s težim i teškim smetnjama u razvoju kojima je, pored stručne odgojno-obrazovne službe kojom ovi centri raspolažu, potrebna i svakodnevna njega i rehabilitacija koja im tamo može biti pružena. Upisno područje ovih centara jeste cijela RS, te je u ovim centrima omogućen smještaj i ishrana učenika koji dolaze iz različitih gradova RS.

164. RS je u Strategiji unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017-2026, u oblasti odgoja i obrazovanja, postavila sljedeće ciljeve:

- unaprijediti inkluzivno i specijalno obrazovanje i odgoj te cjeloživotno učenje za osobe s invaliditetom;
- stručno usavršavanje rada nastavnika/odgajatelja, stručnih saradnika i drugih koji rade s djecom s invaliditetom i
- osiguravanje prilagođenih udžbenika, literature i pratećih didaktičkih sredstava za djecu i omladinu s invaliditetom.

165. U Strategiji razvoja obrazovanja RS za period 2016-2021. godine postavljeni su sljedeći ciljevi za poboljšanje obrazovanja djece s invaliditetom:

- stvaranje uslova za uključivanje u institucionalni predškolski odgoj i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju;
- potpuni obuhvat djece obaveznim devetogodišnjim osnovnim odgojem i obrazovanjem, a jedna od mjera je "Kontinuirana analiza i unapređivanje sadržaja, obima i kvaliteta usluga za djecu sa smetnjama u razvoju" i
- podrška inkluziji u srednjem obrazovanju i odgoju.

166. Opremljenost škola u RS didaktičkim sredstvima i pomagalima za rad s učenicima sa smetnjama u razvoju, kao i adekvatnom literaturom, stručnom i praktičnom, u redovnim odjeljenjima je vrlo skromna. Materijalno-tehnički uslovi rada u specijalnim ustanovama kreću se od optimalne do dobre ispunjenosti pedagoških standarda. Svi učenici u specijalnim ustanovama školuju se po posebnim programima u zavisnosti od vrste smetnje koju učenik ima, a nastava se realizira u kombinovanim odjeljenjima. U RS, do sada, nisu štampani udžbenici za učenike sa smetnjama u razvoju. U specijalnim osnovnim i srednjim školama koriste se udžbenici iz Republike Srbije za specijalnu nastavu, te udžbenici koje je odobrilo Ministarstvo prosvjete i kulture RS, a namijenjeni redovnom obrazovanju. U Centru za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju "Budućnost" preštamavaju se udžbenici na Brajevo pismo.

---

⁷³ Tabela u Aneksu

167. Jedinice lokalne samouprave osiguravaju dio sredstava za sufinansiranje boravka djece sa smetnjama u razvoju u predškolskoj ustanovi. U budžetu RS se izdvajaju sredstva i za finansiranje škola za djecu sa smetnjama u razvoju. Dio troškova snose i jedinice lokalne samouprave.

168. Republički pedagoški zavod RS svake godine organizira savjetovanja i za područja specijalne nastave i inkluzije. Osnovni cilj ovog savjetovanja je unapređenje kvaliteta odgoja i obrazovanja učenika sa smetnjama u razvoju kako u posebnim ustanovama i odjeljenjima tako i u procesu inkluzivnog obrazovanja. Savjetovanja su namijenjena defektolozima/specijalnim edukatorima i rehabilitatorima zaposlenim u specijalnim odjeljenjima kao stručni saradnici i drugi obrazovni profili koji rade u specijalnim odjeljenjima, te nastavnicima, pedagogima, psiholozima i socijalnim radnicima u školama. Republički pedagoški zavod kontinuirano organizira ova savjetovanja iz oblasti specijalne nastave i inkluzije, što svakako nije obuka ili seminar, ali jeste prilika i mogućnost da se nastavnici dodatno informiraju i ojačaju svoje kompetencije.

169. Zakonom o dopuni Zakona o pravosudnom ispitu u Republici Srpskoj⁷⁴ sve osobe s invaliditetom, čiji je status utvrđen rješenjem nadležnih organa RS, oslobođene su naknade za polaganje pravosudnog ispita.

170. Pravo na obrazovanje djece s teškoćama u razvoju u BDBiH je regulirano Zakonom o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH⁷⁵, prema kojem djeca koja imaju "manje psihofizičke tegobe" i koja trebaju učiti uz pojačan nadzor psihologa, pedagoga, logopeda i defektologa, školuju se u redovnim odjeljenjima osnovnih i srednjih škola. Istovremeno, djeca koja imaju "izraženije tegobe u psihofizičkom razvoju" pohađaju nastavu u posebnim odjeljenjima škola, po adaptiranom nastavnom planu i programu. U tom slučaju, uključena su u program rehabilitacije i resocijalizacije. Sve osnovne i srednje škole u BDBiH imaju formirane stručne timove čiji je zadatak, između ostalog, i rad s djecom s posebnim potrebama. Pristupačnost školskom okruženju definirana je u članu 9. Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta BiH.

171. U okviru Univerziteta u Banjoj Luci postoji Univerzitetski centar za pomoć studentima s posebnim potrebama. Studentima koji su registrirani, Univerzitetski centar⁷⁶ osigurava i dodatnu edukaciju putem raznih radionica. Takvu jednu radionicu su inicirali sami studenti, a održana je u saradnji s udruženjem građana "Infopart" iz Banje Luke, te je postignut dogovor oko projekta na izgradnji modula za zvučne semafore, koji će se realizirati u saradnji s Elektrotehničkim fakultetom Univerziteta i Gradom Banja Luka.

172. U okviru završenog Tempus projekta EQOPP – BiH (Jednake mogućnosti za studente s invaliditetom) su realizirane obuke prodekana za nastavu i koordinatora za osiguranje kvaliteta, kao i predstavnika administrativnog kadra sa svih fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Njihov zadatak je bio da vrše daljnu edukaciju i obuke nastavnog i administrativnog osoblja po fakultetima. Na Univerzitetu u Banjoj Luci funkcioniše dugi niz godina Centar za pomoć studentima s invaliditetom koji s vremena na vrijeme organizira obuke za nastavno osoblje kao i studente s invaliditetom. Na internetskoj stranici ovog centra⁷⁷ su postavljene brošure i priručnici namijenjeni studentima s invaliditetom, kao i akademskom i administrativnom osoblju (Univerzitetski vodič za podršku studentima s invaliditetom, Disleksija u visokom obrazovanju, Studenti s oštećenjem vida u visokom obrazovanju, Studenti s tjelesnim oštećenjem u visokom obrazovanju, Priručnik za obuku akademskog i neakademskog osoblja i Inkluzija studenata s invaliditetom). Revizori projekta (tri revizora, Austrija, Španija i BiH) su ocijenili Centar za pomoć studentima s invaliditetom Univerziteta u Banjoj Luci ubjedljivo najboljim od svih javnih univerziteta u BiH.

173. U okviru Univerziteta u Banjoj Luci izučava se inkluzivno obrazovanje na Filozofskom fakultetu, i to na studijskim programima Učiteljski studij, Predškolski odgoj, Pedagogija, te na Fakultetu političkih nauka – studijski program Socijalni rad.

174. Obuke za nastavno osoblje na Univerzitetu u Sarajevu realiziraju se u organizacijskim jedinicama putem implementacije domaćih i međunarodnih projekata. Univerzitet u Sarajevu oformio je Ured za podršku

⁷⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 84/19

⁷⁵ "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 10/08, 25/08, 4/13, 48/16 i 22/17

⁷⁶ Registriranih studenata s invaliditetima 49, u akademskoj 2018/2019. godini

⁷⁷ <http://www.centar.rs.ba/>

studentima (UPS!) koji pruža podršku studentima s invaliditetom u procesu studiranja, osigurava asistivnu tehnologiju i pomagala, organizira obuke za studente, osigurava pristupačnu literaturu i generalno radi na podizanju kvaliteta života. Na Univerzitetu u Sarajevu, prema evidenciji, studiraju 92 studenta s invaliditetom.

175. U sklopu realizacije Projekta MATCH na Fakultetu sporta i tjelesnog odgoja održan je Lokalni trening kurs, kao jedna od obaveznih projektnih aktivnosti koja ima za cilj podići svijest studenata ovog fakulteta po pitanju socijalne inkluzije, te kako ju je moguće provesti kroz sport i sportske aktivnosti.

176. Kroz Projekt Erasmus+ "Mreža bibliotekarskih usluga za podršku: biblioteke u zemljama Zapadnog Balkana", rad je bio usmjeren na obuke bibliotekara o pravima i potrebama osoba s invaliditetom, te je istaknuto pitanje bibliotečko-informacijske službe i usluge u visokoškolskim bibliotekama kao podrška učenju i učešću studenata s invaliditetom.

177. U akademskoj 2017/18. godini na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu realizirana su dva ciklusa obuke za nastavnike i saradnike Fakulteta u vezi s inkluzivnim obrazovanjem, uključujući pitanje osoba s invaliditetom, uz finansijsku podršku UNICEF-a.

178. U akademskoj 2018/19. godini, Ured za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu je realizirao niz obuka za nastavno osoblje na temu inkluzivnog obrazovanja u okviru Projekta Visoko obrazovanje – obrazovanje za sve, kojeg su finansirale UN agencije⁷⁸. Jedan od modula koji se odnose na inkluzivno obrazovanje je uvršten i u program obuke TRAIN (Training & Research for Academic Newcomers) koji podrazumijeva implementaciju modula za akademsko osoblje. Također, Ured za podršku studentima pruža mogućnost konsultacija, savjetovanja i pomoći u procesu unapređenja inkluzivnosti na tercijarnom nivou obrazovanja.

179. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu je uveden studijski program Specijalne pedagogije u okviru Odsjeka za pedagogiju, na kojem se izučava inkluzivno obrazovanje. Važno je istaći da je novim dokumentom "Pravila studiranja za prvi, drugi ciklus studija, integrirani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu" regulirana obaveza nastavnčkih studija da imaju nastavni predmet Inkluzivno obrazovanje s najmanje 3 ECTS boda, te se očekuje da svi studenti u narednim akademskim godinama slušaju ovaj predmet, što ima za cilj podizanje inkluzivne kulture i prakse na svim nivoima obrazovanja.

180. Na Univerzitetu u Tuzli djeluje Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet kao jedina ustanova ovog tipa u BiH. Studij prvog ciklusa je organiziran kroz tri studijska odsjeka, šest katedri i četiri uže naučne oblasti. Inkluzivno obrazovanje se izučava na prvoj godini studija na sva tri odsjeka (Logopedija i audiologija, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Poremećaji u ponašanju) kroz predmet Inkluzivna praksa, gdje se studenti prvog ciklusa upoznaju s definicijom, konceptom i strategijom inkluzivne prakse i filozofskim, zakonodavnim i edukacijskim utemeljenjem inkluzivne prakse i njene primjene. Na trećoj godini studija Odsjeka Specijalna edukacija i rehabilitacija izučavaju se predmeti Inkluzivna edukacija i teškoće u učenju i Procjena u edukaciji i rehabilitaciji i izrada individualnog edukacijskog plana. U okviru ovih predmeta studenti stječu teorijska i praktična znanja, vještine i primjenu iz oblasti teškoća u učenju i inkluzivne edukacije, edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka i individualne podrške djeci i omladini s teškoćama u učenju u redovnim uslovima školovanja, te podrške ponašanju u radu s djecom s intelektualnim i razvojnim teškoćama u inkluzivnim uslovima obrazovanja. Kroz sva tri odsjeka na prvom, drugom i trećem ciklusu studija i sve programe prožima se Strategija za inkluzivno obrazovanje, čime edukacijsko-rehabilitacijski stručnjaci predstavljaju jedan od trenutno najznačajnijih resursa podrške inkluzivnoj edukaciji u BiH.

181. Na Univerzitetu u Istočnom Sarajevu osigurana je oprema za studente s invaliditetom, kao i baza podataka o ovim studentima. U okviru Projekta "Visoko obrazovanje za sve", od 28. do 29.5.2019. godine, organiziran je Program za studente i nastavno osoblje čija tema je bila inkluzivno obrazovanje. U planu je još sličnih programa obuke. Inkluzivno obrazovanje na ovom univerzitetu izučava se na smjeru Specijalna edukacija i rehabilitacija Medicinskog fakulteta u Foči, te na četvrtoj godini prvog ciklusa studija u okviru predmeta Logopedija, Razvojni

---

⁷⁸ (Izvori: <https://www.unsa.ba/doga%C4%91aji/program-obuke-iz-oblasti-inkluzivnog-obrazovanja> i <https://www.unsa.ba/novosti/ured-za-podrsku-studentima-realizirao-program-obuke-iz-oblasti-inkluzivnog-obrazovanja>) – također dostupno na engleskom jeziku na internetskoj stranici.

poremećaji i Inkluzivno obrazovanje. Pored toga, na studijskom programu Pedagogija na Filozofskom fakultetu, inkluzivno obrazovanje se izučava u okviru predmeta Specijalna pedagogija na četvrtoj godini prvog ciklusa studija.

Član 25. Zdravlje

182. U FBiH, obuka zdravstvenog osoblja o pravima osoba s invaliditetom vrši se putem redovnog obrazovanja, stručnih usavršavanja u vidu specijalističkih programa te putem dodatne i kontinuirane edukacije.

183. U skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti FBiH, na području FBiH ginekološke ambulante se organiziraju na svim nivoima zdravstvene zaštite. U cilju dostupnosti ovih usluga, organiziraju se na primarnom nivou u okviru doma zdravlja. Nažalost, prema provedenim istraživanjima, ambulante nisu odgovarajuće opremljene za pružanje usluga ženama s invaliditetom.

184. U oblasti zdravstvene zaštite u RS doneseni su zakonski i podzakonski akti koji su usmjereni na unapređenje zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja osoba s invaliditetom, čime je omogućeno da se zdravstvena zaštita osigurava pod jednakim uslovima na čitavoj teritoriji Republike Srpske. Najveća pažnja je posvećena Pravilniku o pravu na medicinska sredstva, kojim se uređuje oblast nabavke pomagala i sredstava neophodnih za komunikaciju osoba s invaliditetom. Mreže savjetovališta u okviru kojih bi se pružale i specifične usluge savjetovanja za roditelje koji imaju djecu s invaliditetom, te za sve ostale korisnike kojima su potrebni savjeti i podrška u vezi s invaliditetom, djelomično su formirane u centrima za fizikalnu rehabilitaciju i centrima za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici.

185. Strategijom unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS (2017-2026), u oblasti zdravstvene zaštite, postavljeni su brojni ciljevi, kao što su: osigurati jednak pristup pravima i uslugama zdravstvene zaštite za osobe s invaliditetom, osigurati stručne i druge uslove za provedbu ranog dijagnostičkog postupka i ranih intervencija za djecu sa smetnjama u razvoju, organizirati kontinuiranu edukaciju timova porodične medicine i ostalih specijalista iz područja zdravlja žena s invaliditetom, reproduktivnog i spolnog zdravlja, planiranja porodice i drugih specifičnih područja, osigurati jednak pristup zdravstvenim uslugama za žene s invaliditetom itd.

186. U cilju poboljšanja fizičke dostupnosti u ustanovama u kojima se pruža zdravstvena zaštita korisnicima invalidskih kolica, donesen je novi Pravilnik o uslovima za početak rada zdravstvene ustanove, a u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti⁷⁹, u kojem su jasno i precizno definirani minimalni uslovi potrebni za početak rada zdravstvene ustanove.

187. Članom 94. Zakona o zdravstvenoj zaštiti⁸⁰ u RS propisano je da je kontinuirana edukacija poseban vid stručnog usavršavanja zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika, koja se organizira radi stjecanja znanja i vještina u cilju praćenja i primjene savremenih naučnih dostignuća. Istim članom je definirano da će ministar pravilnikom propisati vrste, program i trajanje kontinuirane edukacije, što je i propisano Pravilnikom o provedbi kontinuirane edukacije⁸¹, nakon čega je uspostavljen sistem u ostvarenju kontinuiteta u edukaciji timova porodične medicine i ostalih specijalista iz područja zdravlja žena s invaliditetom, reproduktivnog i spolnog zdravlja, planiranja porodice i drugih specifičnih područja.

188. Usvojena je Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u RS (2019-2029), u kojoj je poseban osvrt dat na unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja osoba s invaliditetom.⁸²

189. U BDBiH, obuka zdravstvenog osoblja o pravima osoba s invaliditetom vrši se putem redovnog obrazovanja, stručnih usavršavanja u vidu specijalističkih programa te putem dodatne i kontinuirane edukacije.

⁷⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 53/17 i 98/17

⁸⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 106/09 i 44/15

⁸¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 59/16

⁸² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 95/19

Zdravstvena zaštita žena u reproduktivnom periodu organizirana je na primarnom i sekundarnom nivou, ali ambulantni prostor nije prilagođen osobama s invaliditetom.

190. World Vision u BiH u partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS", u okviru Projekta "Integrirana socio-ekonomska podrška žrtvama mina u BiH", promovirao je *peer* podršku (grupe za podršku) kao dokazano uspješan komplementaran pristup tradicionalnim uslugama rehabilitacije u zajednici za žrtve mina, najčešće amputirce. Kroz Projekt je organizirana radionica za 16 uposlenika iz centara za mentalno zdravlje, centara za fizikalnu rehabilitaciju i centara za socijalni rad iz 10 projektnih općina, u cilju podizanja kapaciteta iz domena *peer* podrške i izazova u rehabilitaciji žrtava mina i amputiraca. Radionica za uposlenike je održana u Banji Slatina kod Banje Luke, u junu 2018. godine, uz stručno vođenje konsultanata iz Instituta za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju "Dr. Miroslav Zotović" iz Banje Luke. Nakon ove radionice, redovno osoblje centara za mentalno zdravlje i centara za rehabilitaciju u zajednici, u devet projektnih općina, pokrenulo je grupe *peer* podrške koje su imale za cilj promociju usluga mentalnog zdravlja i integriranje *peer* podrške u redovne usluge centara za mentalno zdravlje u projektnim općinama, i to: Bosanska Krupa, Bihać, Velika Kladuša, Čajniče, Dobo, Zvornik, Konjic, Travnik i Lukavac. U ukupno devet grupa podrške učestvovalo je 63 preživjelih od mina i 25 uposlenika iz centara za mentalno zdravlje i centara za fizikalnu rehabilitaciju. Ovaj set aktivnosti je omogućio da se osobama s invaliditetom pruže zdravstvene usluge iz domena mentalnog zdravlja koje nisu postojale ranije u njihovim lokalnim zajednicama, te da se na taj način poboljša njihova rehabilitacija i integracija.

191. Prema navodima iz organizacija osoba s invaliditetom, većina ginekoloških ambulanti u BiH nisu adekvatno opremljene i prilagođene potrebama žena s invaliditetom. U klinikama u većim gradskim centrima, koje imaju adekvatnu opremu, veliki problem je osoblje koje nije educirano za podršku prilikom pregleda.

Član 27. Rad i zapošljavanje

192. U izvještajnom periodu nisu donesene izmjene radnog zakonodavstva u BiH kojim bi se uveli termini "razumno prilagođavanje" i "univerzalni dizajn" u skladu s odredbama Konvencije.

193. Termin "razumno prilagođavanje" u Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom FBiH⁸³ nije prisutan, već se koristi termin "prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada". U skladu sa Zakonom, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom FBiH daje mogućnost prilagodbe radnog mjesta i uslova rada kroz poticaje, i to novčani stimulan za novo zapošljavanje osoba s invaliditetom i finansiranje i sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti osoba s invaliditetom. Termin "univerzalni dizajn" također nije definiran ovim zakonom.

194. Postojeći Zakon o radu u RS⁸⁴ nema odredbe koje definiraju "razumno prilagođavanje" i "univerzalni dizajn" u skladu s odredbama Konvencije. Pitanja "razumno prilagođavanje" i "univerzalni dizajn" su, donekle, riješena Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida. Također, ova pitanja se mogu u narednom periodu bolje definirati u tom zakonu, s obzirom na to da su planirane izmjene ovog zakona ili donošenje novog zakona. U RS do sada nije promoviran standard "razumnog prilagođavanja" i "univerzalnog dizajna" kod privatnog i javnog sektora. Uglavnom se to radi ad hok, od slučaja do slučaja, kod zapošljavanja osoba s invaliditetom putem projekta i programa, u kojima je prilagođeno radno mjesto jedan od osnovnih uslova koje mora ispuniti poslodavac da bi mu se odobrila sredstva podsticaja.

195. U BDBiH još uvijek ne postoji zakon i fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, ali se radi na donošenju ovog zakona. To znači da nema posebnih projekata vezanih za zapošljavanje ovih osoba, ali Zavod za zapošljavanje BDBiH putem svojih redovnih mjera pruža podršku zapošljavanju osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada.

196. World Vision u BiH u partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS", u okviru Projekta "Integrirana socio-ekonomska podrška žrtvama mina u BiH", posebno je promovirao samozapošljavanje i preduzetništvo osoba s invaliditetom. Ukupno 60 osoba s invaliditetom (57 preživjelih od mina i tri porodice smrtno stradalih

⁸³ "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 9/10

⁸⁴ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 1/16 i 66/18

od mina) su podržane kroz set aktivnosti integrirane ekonomske podrške da započnu ili prošire vlastite male biznise. Izabrani korisnici u 11 općina su učestvovali na treningu malih biznisa, posjetili poljoprivredne sajmove da bi unaprijedili vještine promocije i prodaje svojih proizvoda, te dobili alate i opremu u prosječnoj vrijednosti od 2.400 eura po korisniku kako bi započeli ili proširili svoje poslovne djelatnosti. Ukupan broj članova u 60 podržanih porodica iznosi 266, uključujući i 69 maloljetne djece.

197. Različite programe zapošljavanja i samozapošljavanja u okviru aktivnih mjera zapošljavanja provodi Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje, u skladu sa svojim godišnjim programima rada u kojima planiraju učešće nezaposlenih osoba, među kojima se nalaze i osobe s invaliditetom. Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje svoje programe objavljuju na *web* stranici.

198. Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje, samostalno i u saradnji s nevladinim sektorom, u izvještajnom periodu su organizirali i učestvovali na raznim konferencijama, radnim grupama i okruglim stolovima, s tematikom provedbe promotivnih aktivnosti za zapošljavanje osoba s invaliditetom na ravnopravnom osnovu na otvorenom tržištu rada. Predmetne aktivnosti se i dalje provode u kontinuitetu.

199. U skladu s nadležnostima iz Zakona o posredovanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba⁸⁵ i Pravilnika o evidencijama u oblasti zapošljavanja⁸⁶, kantonalne službe za zapošljavanje provode aktivnosti grupnog informiranja, individualnog savjetovanja, individualnih konsultacija i pripreme za rad, u cilju aktivnog traženja posla i bržeg pronalaska zaposlenja lakše, uslovno i teže zapošljivih nezaposlenih osoba, a ovo pravo ravnopravno ostvaruju i osobe s invaliditetom.

200. U toku izvještajnog perioda, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom FBiH je na 112 promotivnih aktivnosti (konferencije, okrugli stolovi, prezentacije, radionice i dr.), između ostalog, promovirao i pravo na rad za osobe s invaliditetom, te zapošljavanje osoba s invaliditetom na ravnopravnom osnovu za sve osobe s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta (ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata ili neratni invalidi).

201. Putem novčanog stimulansa za zapošljavanje osoba s invaliditetom, Fond je za referentni period 1.1.2013-30.6.2019. godine, u okviru javnih poziva za dodjelu novčanog stimulansa za zapošljavanje osoba s invaliditetom i programa razvoja privrednih društava, sufinansirao i finansirao novo zapošljavanje 4.015 osoba s invaliditetom. Prilikom dodjele sredstava prednost se daje osobama s invaliditetom koje se zapošljavaju na otvorenom tržištu rada, odnosno pod općim uslovima u skladu sa Zakonom.

202. U FBiH je evidentno da poslodavci u velikom broju izbjegavaju izvršiti obaveze po članovima 18. i 19. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, odnosno izbjegavaju zaposliti osobe s invaliditetom i plaćati poseban doprinos u skladu sa Zakonom. Shodno tome, neophodne su izmjene Zakona koje bi doprinijele uspostavljanju adekvatne kontrole izvršavanja zakonskih obaveza poslodavaca po osnovu članova 18. i 19, što bi doprinijelo povećanju broja zaposlenih osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada. U vezi s izmjenama, Fond je već pokrenuo niz aktivnosti.

203. U RS se osobe s invaliditetom ravnopravno uključuju na otvoreno tržište rada, pod općim uslovima posredstvom Zavoda za zapošljavanje, i samostalno, pod uslovima utvrđenim propisima kojima je uređeno posredovanje pri zapošljavanju, bez prilagođavanja radnog mjesta ili poslova i radnog mjesta⁸⁷.

204. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS, Zavod za zapošljavanje i Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida RS svake godine provode aktivnosti za zapošljavanje osoba s invaliditetom, na ravnopravnom osnovu za sve osobe s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta (ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata ili neratni invalidi). Ovo zapošljavanje se vrši kroz godišnje akcione planove zapošljavanja putem javnih poziva i ciljnih programa i projekata za osobe s invaliditetom, jer su ove osobe jedne od ciljnih kategorija Strategije zapošljavanja u RS u ranijem, i sada

⁸⁵ "Službene novine Federacije BiH", br. 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08

⁸⁶ "Službene novine Federacije BiH", br. 74/18

⁸⁷ Član 21. stav 2. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida

važećem periodu 2016-2020. godina. U cilju ravnopravnog zapošljavanja osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, kroz projekte i programe zapošljavanja predviđene su posebne stimulativne mjere za poslodavce koji zapošljavaju osobe s invaliditetom, u vidu većeg iznosa sredstava, povoljnijih uslova učešća na javnim pozivima i drugih uslova zapošljavanja.

Član 28. Odgovarajući životni standard i socijalna zaštita

205. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je imalo više inicijativa u nastojanju izjednačavanja materijalne naknade po osnovu invaliditeta, bez obzira na uzrok njegovog nastanka. U tom smislu, pripremilo je Nacrt zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne potpore za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH, koji je Vlada Federacije BiH uputila u parlamentarnu proceduru. Predstavnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine je 2014. godine usvojio Nacrt ovog zakona koji je upućen na razmatranje i usvajanje Domu naroda Parlamenta Federacije BiH, ali do sada nije usvojen.

206. Na inicijativu ovog ministarstva pripremljen je i usaglašen pravilnik o kriterijima i postupku medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja i jedinstvena lista invaliditeta, po kojoj bi Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja ocjenjivao sve osobe s invaliditetom bez obzira na uzrok njegova nastanka. Međutim, Upravni odbor Instituta ove dokumente do sada nije usvojio.

207. Zaštita osoba s invaliditetom u RS se osigurava putem zakona iz različitih oblasti, te su poduzete aktivnosti na unapređenju njihove zaštite putem izmjena i dopuna tih zakona, ali nisu poduzete aktivnosti kojim bi se svim osobama s invaliditetom, bez obzira na uzrok invalidnosti, osigurale iste naknade za tjelesno oštećenje.

208. Ratni vojni invalidi i civilne žrtve rata, upravo zbog uzroka nastanka invalidnosti, predstavljaju izdvojenu grupaciju osoba s invaliditetom koja je zaštićena posebnim propisima, kako u RS, FBiH, BDBiH tako i u državama u okruženju nastalim raspadom bivše Jugoslavije, od koje je u osnovu i preuzet model boračko-invalidske zaštite i zaštite civilnih žrtava rata. Za nastanak invaliditeta kod ratnih vojnih invalida i civilnih žrtava rata, uzrok su ratne okolnosti za koje odgovornost snosi država koja je u obavezi da zbog invaliditeta za koji je ona odgovorna izdvaja novčanu naknadu, razmjerno zadobijenom invaliditetu. Iz navedenog razloga nije došlo do izjednačavanja naknada ratnih i neratnih invalida, jer je veći stepen odgovornosti države kod izdvajanja naknada za ratne invalide koji nisu imali tjelesno oštećenje, ali su ih isto zadobili u vršenju vojnih dužnosti, po nalogu države, uz mjere prinude.

209. U skladu s ustavnim nadležnostima, prava osoba s invaliditetom su u nadležnosti entiteta i BDBiH koji donose propise, a prava utvrđena tim propisima finansiraju iz odvojenih budžeta, po mjestu prebivališta osobe. S obzirom na to da se radi o odvojenim pravnim sistemima, u proteklom periodu nije bilo aktivnosti za izjednačavanje ovih prava između ovih nivoa vlasti.

Član 29. Učešće u političkom i javnom životu

210. U izvještajnom periodu nije bilo izmjena i dopuna odredbi Izbornog zakona BiH koje se odnose na aktivno i pasivno političko pravo za osobe s invaliditetom u izbornom procesu. Postojeći Izborni zakon ne uskraćuje pravo osobama s invaliditetom, tako da osobe mogu birati i biti birane. Istim Zakonom i Pravilnikom o načinu provedbe izbora u Bosni i Hercegovini⁸⁸ definirano je pravo osoba kojima je potrebna pomoć, pravo na pomagača pri glasanju, te je propisan mobilni tim za one glasače koji zbog invaliditeta (ili drugih razloga) nisu u mogućnosti izaći na biračko mjesto. Centralna izborna komisija BiH ne vodi evidenciju o političkom angažmanu i interesiranju osoba s invaliditetom, niti je imala slučajeve da je neko tražio pomoć ili iskazao neki problem u vezi invalidnosti prilikom realizacije svojih prava pred Centralnom izbornom komisijom BiH.

211. Po pitanju ostvarivanja prava glasa za osobe s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost, članom 3.2 stav (3) Izbornog zakona BiH propisano je da Centralni birački spisak ne sadrži imena državljana BiH koji su pravosnažnom odlukom nadležnog organa lišeni potpune poslovne sposobnosti. Ako se osobi oduzme poslovna

---

⁸⁸ "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 69/18

sposobnost, brisat će se iz Centralnog biračkog spiska, a ako se osobi pravosnažnom odlukom nadležnog organa vrati poslovna sposobnost, bit će upisana u Centralni birački spisak. Što se tiče djelomično oduzete poslovne sposobnosti o kojoj odlučuju nadležni sudovi, te osobe imaju pravo birati i biti birane ukoliko u pravosnažnom rješenju nadležnog suda nije navedeno da im je to pravo oduzeto. Centralna izborna komisija BiH ne posjeduje evidenciju podataka u Centralnom biračkom spisku o biračima kojima je oduzeta poslovna sposobnost.

Prema zaprimljenim informacijama, u proteklom periodu u RS je bilo više osoba s invaliditetom koje su učestvovala u izbornom procesu, a jedna osoba s invaliditetom (amputirac) je dobila mandat u Narodnoj skupštini RS.

Član 30. Učestvovanje u kulturnom životu, rekreaciji, razonodi i sportu

212. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, na inicijativu Instituta za intelektualno vlasništvo BiH, uputilo je Vijeću ministara BiH Nacrt osnova za pokretanje postupka za pristupanje BiH WIPO Ugovoru iz Marakeša za olakšavanje pristupa objavljenim radovima za osobe koje su slijepe, slabovidne ili na drugi način onemogućene koristiti štampani materijal. Osnov za pristupanje ovom međunarodnom ugovoru je usvojilo Vijeće ministara 16.10.2019. godine i upućen je Predsjedništvu BiH. Nakon toga, bit će upućen na ratifikaciju Parlamentarnoj skupštini BiH.

213. World Vision BiH u partnerstvu s Organizacijom amputiraca "UDAS", u okviru Projekta "Integrirana socio-ekonomska podrška žrtvama mina u BiH", u posebno kreiranom setu aktivnosti promovirao je pravo osoba s invaliditetom da učestvuju u kulturnom i sportskom životu na osnovima jednakosti s drugima (Turnir u sjedećoj odbojci, Likovna kolonija i Putujuća izložba).

214. Biblioteka za slijepe i slabovidne osobe u BiH u Sarajevu i Specijalna biblioteka za slijepe i slabovidne osobe RS u Banjoj Luci su namijenjene pružanju bibliotekarskih usluga za osobe oštećenog vida, te općem obrazovanju, informiranju i zadovoljavanju kulturnih potreba ovih osoba.

C. KONKRETNE OBAVEZE (ČLANOVI OD 31. DO 33)

Član 31. Statistika i prikupljanje statističkih podataka

215. U BiH i dalje nema harmoniziranog sistematskog prikupljanja podataka i vođenja evidencije o osobama s invaliditetom. Evidencije su u skladu s uzorcima raspoređene u tri sistema u svakom entitetu i BDBiH, a kriteriji nisu usklađeni, tako da su podaci teško uporedivi.

216. Putem Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2013. godine u BiH prikupljeni su podaci o osobama s invaliditetom u skladu s preporukama Vašingtonske grupe za invaliditet (skraćeni set pitanja). Prikupljeni podaci se mogu razvrstati prema svim demografskim karakteristikama koje su bile predmet popisa, što je također u skladu s karakteristikama datim u preporuci. Bitno je, ipak, napomenuti da su informacije dali lično ispitanici prema samoprocjeni ispitanika i da su odgovori evidentirani onako kako ih je ispitanik dao.

217. Federalni zavod za statistiku provodi godišnje istraživanje iz oblasti socijalne zaštite na osnovu Zakona o statistici FBiH⁸⁹ i Plana provedbe statističkih istraživanja od interesa za FBiH. Podaci o maloljetnim i punoljetnim osobama s invaliditetom prikupljaju se redovnim godišnjim istraživanjem (Godišnji izvještaj o korisnicima i oblicima socijalne zaštite) od centara za socijalni rad i službi za socijalnu zaštitu. Metodologija koja se primjenjuje u statističkom istraživanju u oblasti socijalne zaštite nije u potpunosti usklađena s međunarodnim propisima i standardima. Zavod kontinuirano radi na ažuriranju metodoloških osnova, u cilju prikupljanja i diseminacije statističkih podataka u skladu s međunarodnim standardima.

218. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ima bazu podataka SOTAC koja se koristi u implementaciji materijalnih naknada koje su Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH utvrđene za neratne osobe s invaliditetom i civilne žrtve rata, za sve korisnike s područja FBiH

⁸⁹ "Službene novine Federacije BiH", br. 63/03 i 9/09

koji su ostvarili prava po navedenom zakonu. Baza je elektronska i ažurira se automatski u procesu korištenja. Podaci u bazi SOTAC uključuju varijable dob, spol, prebivalište, vrstu i uzrok invaliditeta, ali ne uključuju nacionalnu pripadnost, socio-ekonomski status, zaposlenje i prepreke.

219. Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH (2016-2021) planirano je uvođenje sistema praćenja podataka o osobama s invaliditetom u skladu s Konvencijom, koji treba voditi Zavod za statistiku FBiH, a za prikupljanje podataka obavezane su sve nadležne institucije na svim nivoima vlasti u FBiH.

220. Republički zavod za statistiku RS statističke indikatore prikuplja u skladu s višegodišnjim programima rada i godišnjim planovima rada, zasnovanim na statističkom Kompendijumu EU i drugim relevantnim statističkim standardima. Republički zavod za statistiku RS programe i planove rada razvija u saradnji s ostalim proizvođačima statistike na nivou RS, i u okviru statističkog sistema BiH, uzimajući u obzir i potrebe korisnika. Za navedena istraživanja, podaci se prikupljaju u godišnjoj dinamici.

221. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS je osiguralo u oblasti boračko-invalidske zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i žrtava ratne torture vođenje evidencija putem primjene Pravilnika o jedinstvenoj matičnoj evidenciji korisnika prava u oblasti boračko-invalidske zaštite i zaštite civilnih žrtava rata⁹⁰ i Pravilnika o matičnoj evidenciji korisnika prava⁹¹, koji se odnosi na evidenciju žrtava ratne torture.

222. U oblasti rada i zapošljavanja u RS, u skladu s odredbama članova 44. i 45. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, vode se evidencije o zaposlenim osobama s invaliditetom, a evidenciju vodi Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida na osnovu Pravilnika o evidencijama zaposlenih invalida⁹². Evidenciju o nezaposlenim osobama s invaliditetom vodi Zavod za zapošljavanje RS. Evidencije o korisnicima prava iz oblasti boračko-invalidske zaštite i zaštite civilnih žrtava u RS sadrže podatke razvrstane po dobi, spolu, prebivalištu, nacionalnoj pripadnosti, vrsti invaliditeta, uzroku nastanka invaliditeta, socio-ekonomskom statusu, ali i drugim karakteristikama. Prikupljeni podaci o zaposlenim i nezaposlenim osobama s invaliditetom razvrstavaju se po dobi, spolu, prebivalištu, vrsti invaliditeta, uzroku nastanka invaliditeta, socio-ekonomskom statusu, zaposlenju i drugim karakteristikama koje propisuju procedure. U oblasti boračko-invalidske zaštite i zaštite civilnih žrtava rata u RS, te u oblasti rada i zapošljavanja, nije planirano dodatno unaprijediti sistem statističkog prikupljanja i obrade podataka o osobama s invaliditetom, jer se smatra da su u skladu s Konvencijom i predmetnom preporukom.

223. Republički zavod za statistiku RS u okviru Statistike socijalne zaštite prikuplja podatke o osobama s invaliditetom putem redovnog statističkog istraživanja "Korisnici i oblici socijalne zaštite" i "Ustanove socijalne zaštite za djecu, omladinu i odrasle ometene u razvoju" (podaci se razvrstavaju prema vrsti invaliditeta, starosti, spolu i mjestu prebivališta). Podaci se prikupljaju od centara za socijalni rad i službi socijalne zaštite, u općinama koje nemaju centre i od ustanova socijalne zaštite koje smještaju osobe s invaliditetom. Također, u okviru Statistike socijalne zaštite, podaci koji se prikupljaju putem godišnjeg ESSPROS istraživanja (Evropski sistem integriranih statistika socijalne zaštite), a vezano za invaliditet, su finansijska izdvajanja budžetskih institucija (ministarstva, fondovi i jedinice lokalnih samouprava) za socijalnu zaštitu invalida u RS na ukupnom nivou. U podatke koji se prikupljaju putem ESSPROS istraživanja spadaju: novčane naknade, dodaci za njegu osoba s invaliditetom, naknade u naturi, invalidske penzije, prijevremena penzionisanja u slučaju smanjene sposobnosti za rad, naknade u cilju privredne integracije hendikepiranih osoba, smještaj osoba s invaliditetom i pomoć u obavljanju svakodnevnih poslova.

224. Pored navedenog, statističkim istraživanjem osnovnog i srednjeg obrazovanja, Republički zavod za statistiku RS prikuplja podatke o broju učenika u specijalnim školama po vrsti programa, u zavisnosti od vrste invaliditeta, dok se u visokom obrazovanju prikupljaju podaci i o studentima s invaliditetom.

---

⁹⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 66/12

⁹¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 116/18

⁹² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 61/12

225. Putem statističkog istraživanja osnovnog i srednjeg obrazovanja, podaci se prikupljaju prema starosti i spolu. Podaci o studentima s teškoćama razvrstavaju se prema spolu, starosti, mjestu prebivališta, najvišoj završenoj školi, godini studija i načinu izdržavanja za vrijeme studiranja.

Član 33. Primjena i praćenje primjene Konvencije na nacionalnom nivou

226. Na državnom nivou Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Vijeće za osobe s invaliditetom BiH prate implementaciju Konvencije.

227. U BiH na svim nivoima vlasti te u svim nadležnim institucijama i dalje nisu imenovane sve pojedinačne kontaktne tačke za praćenje Konvencije. Ipak, ključne institucije svih nivoa vlasti prate implementaciju putem svog rada i kroz implementaciju entitetskih strategija o pravima osoba s invaliditetom, a koje su bazirane na odredbama Konvencije kroz entitetska stručna tijela (Kordinaciono tijelo Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za praćenje, usmjeravanje i izvještavanje o realizaciji aktivnosti Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH /2016-2021/ i Interresorno tijelo Vlade RS za podršku osobama s invaliditetom).

228. Pored toga, većina ministarstava nadležna za pitanja ostvarivanja prava osoba s invaliditetom, u okviru sistematizacije radnih mjesta, zapošljavaju službenike koji imaju propisanu obavezu praćenja implementacije i izvještavanja po Konvenciji.

D. PRILOZI

1. Prilog I uz Izvještaj,
2. Entitetske strategije:
  - Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u FBiH 2016-2021;
  - Strategija unapređenja društvenog položaja osoba s invaliditetom u RS 2017-2026.

PRILOG UZ

DRUGI I TREĆI PERIODIČNI IZVJEŠTAJ O PROVEDBI KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI

Finansijska izdvajanja za podršku udruženjima osoba s invaliditetom

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je u 2016, 2017. i 2018. godini u svom budžetu izdvojilo po 30.000,00 KM za podršku organizacijama osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Osnovni kriterij za dodjeljivanje ovih sredstava je promocija ljudskih prava osoba s invaliditetom, u skladu s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je u 2016, 2017. i 2018. godini u svom budžetu izdvojilo po 500.000,00 KM za podršku u radu organizacija (saveza/udruženja) osoba s invaliditetom u Federaciji BiH. Osnovni kriteriji za dodjeljivanje ovih sredstava su: registracije organizacija u skladu s važećim propisima na nivou Federacije BiH; da uz saglasnost ovog ministarstva u svoj naziv unesu i naziv "Federacija BiH"; da djeluju barem u dva kantona; specifične potrebe populacije koju okupljaju; ostvareni posebni rezultati u oblastima od značaja za osobe s invaliditetom, a koji su u skladu s Politikom u oblasti invalidnosti u BiH, federalnom strategijom za oblast invalidnosti i odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, te da uredno podnose izvještaje o namjenskom utrošku sredstava i izvršenom programu s kojim apliciraju.

Pored ovog ustaljenog načina budžetske podrške u radu organizacija osoba s invaliditetom, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike svake godine putem javnog poziva za finansiranje projekata i programa iz sredstava dijela prihoda ostvarenih u budžetu Federacije Bosne i Hercegovine, po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću, dodjeljuje sredstva za programe i projekte namijenjene za zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom, u smislu poboljšanja životnih uslova i rada njihovih organizacija. Na ovaj javni poziv mogu aplicirati sve organizacije osoba s invaliditetom u Federaciji BiH, kao i organizacije koje pružaju podršku osobama s invaliditetom, bez obzira na kojem nivou su registrirane i rade, ukoliko aplicirani program zadovoljava propisanu namjenu i kriterije. Na godišnjem nivou se prema ovom programu realizira od 1.500.000,00 do 2.200.000,00 KM.

Grant sredstva Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata: Tekući transferi neprofitnim organizacijama – Udruženja proistekla iz posljednjeg odbrambeno-oslobodilačkog rata – Pregled po godinama od 2013. do 2019:

Godina	Planirano budžetom	Realizirano/izvršenje
2013.	360.000,00	360.000,00
2014.	360.000,00	360.000,00
2015.	460.000,00	460.000,00
2016.	460.000,00	460.000,00
2017.	460.000,00	460.000,00
2018.	460.000,00	460.000,00
2019.	460.000,00	460.000,00

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske je putem grantova vršilo budžetska izdvajanja za podršku organizacijama osoba s invaliditetom bez obzira na uzroke i način nastanka invalidnosti, u okviru svoje resorne nadležnosti u izvještajnom periodu 2013-2019, po godinama kako slijedi: 2013. godina - 375.000,00 KM; 2014. godina - 300.000,00 KM; 2015. godina - 280.000,00 KM; 2016. godina - 950.500,00 KM; 2017. godina - 950.500,00 KM; 2018. godina - 950.500,00 KM; 2019. godina - 950.500,00 KM. Iz granta Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske finansira se podrška za 15 organizacija i udruženja osoba s invaliditetom. Od 2016. godine iznos sredstava je veći zbog izmijenjenog načina finansiranja podrške kroz projektno finansiranje.

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske putem javnih konkursa vrši raspodjelu sredstava sportskim organizacijama osoba s invaliditetom, kao i sportistima pojedincima s invaliditetom, koji svojim rezultatima doprinose razvoju i unapređenju sporta osoba s invaliditetom. U okviru "Tekućeg granta sportskim organizacijama osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj", koji na godišnjem nivou iznosi 85.000,00 KM, u skladu s Pravilnikom o uslovima i kriterijima za finansiranje nosilaca razvoja sporta Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 17/10), Ministarstvo u toku godine podržava rad uređā svih sportskih saveza osoba s invaliditetom, kao i aktivnosti sportskih organizacija koje djeluju u njihovom okviru. Do 2019. godine registrirano je šest sportskih saveza osoba s invaliditetom.

Pregled izdvajanja za nevladin sektor iz budžetskih sredstava Republike Srpske

Naziv konta 2013-2016.	Naziv konta 2017-2018.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.*
Tekući grantovi humanitarnim organizacijama i udruženjima	Tekući grantovi humanitarnim organizacijama i udruženjima	408.230,04	465.792,70	733.525,00	753.200,00	792.999,98	2.072.799,97	549.350,00
Tekući grantovi sportskim i omladinskim organizacijama i udruženjima	Tekući grantovi sportskim i omladinskim organizacijama i udruženjima	2.030.247,37	2.093.086,78	2.378.767,10	1.985.741,91	2.660.507,78	3.516.957,53	1.335.680,32
Tekući grantovi organizacijama i udruženjima za afirmaciju porodice i zaštitu prava žena, djece, izbjeglih i raseljenih osoba, boraca i osoba s invaliditetom	Tekući grantovi organizacijama i udruženjima za afirmaciju porodice i zaštitu prava žena, djece, izbjeglih i raseljenih osoba, boraca i osoba s invaliditetom	970.793,96	1.039.033,65	2.127.444,15	1.964.745,50	1.709.275,37	1.726.520,84	553.667,32
Tekući grantovi organizacijama i udruženjima u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite	Tekući grantovi organizacijama i udruženjima u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, zaštite životne sredine i komunalne djelatnosti	1.281.899,69	1.283.892,54	1.557.000,02	155.000,00	173.814,62	771.187,29	0,00
Tekući grantovi organizacijama i udruženjima u oblasti ekonomske i privredne saradnje	Tekući grantovi organizacijama i udruženjima u oblasti ekonomskog i privrednog razvoja	23.000,00	17.895,53	70.480,51	2.000,00	0,00	25.836,00	40.000,00

Ostali kapitalni grantovi neprofitnim subjektima u zemlji	Ostali kapitalni grantovi neprofitnim subjektima u zemlji	0,00	10.000,00	0,00	0,00	20.000,00	1.303.500,00	0,00
		6.319.777,43	6.547.066,61	7.008.756,28	5.165.490,43	5.876.103,38	9.894.936,18	2.640.540,10

**UKUPNA IZDOJENA SREDSTVA ZA ORGANIZACIJE OSOBA S INVALIDITETOM U BRČKO
DISTRIKTU BIH U PERIODU OD 1.1.2013. DO 7.10.2019.**

Naziv udruženja	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Udruženje gluhih i nagluhih Brčko distrikta BiH	15.000,00	13.800,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00	15.000,00
Udruženje hroničnih bubrežnih bolesnika "Bubreg"	2.500,00	3.500,00	2.500,00	52.500,00	32.500,00	105.000,00	65.000,00
Udruženje oboljelih od multiple skleroze	3.500,00	4.500,00	3.500,00	2.850,00	13.250,00	11.650,00	18.500,00
Udruženje za borbu protiv šećerne bolesti	1.500,00	13.800,00	10.000,00	20.000,00	17.000,00	17.000,00	2.000,00
Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize	15.000,00	13.800,00	20.000,00	15.000,00	52.500,00	30.100,00	19.500,00
Udruženje distrofičara	2.500,00	3.500,00	13.500,00	19.500,00	4.500,00	15.000,00	26.000,00
Udruženje oboljelih od malignih bolesti "Brčansko srce"	8.500,00	14.500,00	13.500,00	17.500,00	8.250,00	26.250,00	17.000,00
Udruženje građana oštećenog vida "Luj Braj"	-	-	-	6.000,00	625,00	10.000,00	-
Udruženje "Traumal"	2.500,00	3.500,00	2.500,00	2.500,00	2.500,00	5.000,00	15.000,00

Novi propisi doneseni u oblasti nabavke ortopedskih pomagala u kantonima FBiH

- Odluka i lista o obimu prava osiguranih osoba na korištenje ortopedskih i drugih pomagala koja se osiguravaju na teret sredstava Zavoda zdravstvenog osiguranja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, donesena 23.9.2016. godine;
- Odluka o obimu prava na korištenje ortopedskih i drugih pomagala, stomatološko-protetske pomoći i stomatološko-protetskih nadomjestaka Zeničko-dobojskog kantona ("Službene novine Zeničko-dobojskog kantona", broj 10/18);

- Uredba o obimu, uslovima i načinu ostvarivanja prava osiguranih osoba na korištenje ortopedskih i drugih pomagala koja se odobravaju osiguranim osobama u Zapadnohercegovačkom kantonu ("Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke", broj 3/19);
- Odluka o učestvovanju osiguranih osoba u troškovima zdravstvene zaštite na prostoru Posavskog kantona ("Narodne novine Županije Posavske", br. 3/19).

OBRAZOVANJE

Finansiranje iz budžeta Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je kroz program "Pomoć projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja", u periodu 2013-2019. godine, izdvojilo ukupno **1.969.372,19 KM**. U nastavku slijedi tabelarni pregled izdvojenih sredstava i broj podržanih projekata po godinama.

Godina	Broj projekata	Iznos u KM
2013.	50	230.350,00
2014.	9	44.021,19
2015.	35	156.700,00
2016.	46	277.900,00
2017.	87	524.110,00
2018.	68	413.860,00
2019.	50	322.431,00
Ukupno:	345	1.969.372,19

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je kroz program "Podrška studentima s invaliditetom, državljanima Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH", u periodu 2013-2019. godine, izdvojilo ukupno **319.700,00 KM**. U nastavku slijedi tabelarni pregled izdvojenih sredstava i broj podržanih studenata po godinama.

Godina	Broj studenata	Iznos u KM
2013.	5	10.000,00
2014.	14	28.000,00
2015.	28	56.000,00
2016.	18	45.000,00
2017.	47	56.400,00
2018.	57	68.400,00
2019.	43	55.900,00
Ukupno:	212	319.700,00

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je kroz program "Podsticaj školovanju Roma, državljana Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH", u periodu 2013-2019. godine, izdvojilo ukupno **49.800,00 KM**. U nastavku slijedi tabelarni pregled izdvojenih sredstava i broj podržanih studenata po godinama.

Godina	Broj studenata	Iznos u KM
2013.	4	8.000,00
2014.	4	8.000,00
2015.	7	5.600,00
2016.	1	2.000,00
2017.	5	6.000,00
2018.	6	7.200,00
2019.	10	13.000,00
Ukupno:	37	49.800,00

Finansiranje inkluzivnog obrazovanja u Republici Srpskoj

U izvještajnom periodu za finansiranje asistenata u budžetu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske izdvojeno je:

Školska godina	Broj finansiranih asistenata	Iznos sredstava Ministarstva (KM)
2013/2014.	37	385.000,00
2014/2015.	55	270.000,00
2015/2016.	106	374.540,00
2016/2017.	138	504.250,00
2017/2018.	205	733.960,00
2018/2019.	256	1.022.511,00